poterat. Non videntur ſibi conſtare. Nam paulo an- A te veritatem non vt falſitati, ſed vt figuris, & ceremoniis opponitur, accipiebant: nunc pro veritate doctrinæ accipere videntur. Item Chryſoſtomus, & Euthymius exiſtimant rationem reddi, cur gratia, & veritas melior eſſet, quam lex, atque perfectior, quia ſcilicet lex per Moyſem data fuerat, qui Deum non viderat: gratia, & veritas per Chriſtum, qui Deum viderat. Quod non intelligo, quî cohæreat. Nam neque dixerat Ioannes gratiam, & veritatem perfectiorem eſſe lege: ſed tanquam rem omnino certam poſuerat: itaque probanda non erat. Etſi dixiſſet, hac ratione probari nō potuit. Non enim propterea gratia, & veritas perfectior eſt lege, quia ab eo datę ſunt, qui Deum viderat: ſed ſuapte natura. Alioqui ſi Moyſes Deum vidiſſet, lex, quę per ipſum data eſt, tam perfecta, quam B gratia, & veritas eſſet, quod nemo profecto concedet. Aptius mihi videtur D. Thomas reſpondere, exponere nunc Ioannem, qua ratione ipſi, & cæteri Apoſtoli de plenitudine Chriſti gratiam accepiſſent, ipſo ſcilicet docente, qui in ſinu Patris erat. Aptiſſime vero omnium, qui hæc non ad proxima, ſed ad omnia, quę ſupra de verbo dicta fuerant, referunt. Quaſi dicat Euangeliſta, ea, quæ de verbo dixi non ex alio, quam ex ipſo didici verbo: quis enim alius tam diſtincte, atque perſpicue potuit enarrare, cum nemo Deum viderit præter ipſum? Exiſtimo etiam ad teſtimonium Ioannis potiſſimum alludi, cur Chriſti teſtimonium his verbis præferatur. Tanquam ſi dicat, magnum quidem fuit, quod recitaui, quodque modo ſum re- C citaturus Ioannis teſtimonium; at multo maius ipſius vnigeniti Filii Dei, qui ſemper eſt in ſinu Patris, omniaque nobis enarrauit. De ſententia nunc verborum agendum. Quid eſt, *Nemo vidit vnquam*? Chryſoſtomi, & Theophylacti & Euthymii non probo ſententiam, qui verbo illo *nemo* non homines ſolum, ſed omnes omnino creaturas comprehendi putant: & viſionem non qualemcunque, ſed perfectam diuinæ eſſentiæ comprehenſionem intelligant, quaſi ſenſus ſit nullam creaturam comprehendere poſſe Deum, etiamſi videre poſſit. Non dubium quin de ſolis loquatur hominibus: quorſum enim de aliis rebus loqueretur? Nec de hominib⁹ quidem omnibus, ſed de iis, qui adhuc mortalem agunt vitam. Nam beatos illos, qui iam à nobis in cœlum emigrarunt, clare, aperte- D que illum videre multis locis ſcriptura docet, Ioan. 17. 5. & 1. Ioan. 3. 2. & 1. Cor. 13. 12. Nec loquitur de comprehenſione diuinæ eſſentiæ, cum hanc vitam futuræ tacite opponat, vbi beati quamuis Deum quidem non comprehendant, tamen vident. Quo autem modo hoc ipſum verum ſit, neminem in hac vita vidiſſe Deum, cum multi eum in ſacris litteris vidiſſe memorentur, Moyſes Numer. 12. 8. Iacob Geneſ. 32. 30. Iſaias c. 6. 1. Ezechiel c. 1. 1. & 10. 1. Daniel c. 7. 9. omnes quærunt interpretes. Quidam intellexerunt hoc de viſu corporeo, neminem in hac vita oculis corporeis videre Deum, vt Maxentius dialogo 2 meminitque eius opinionis Auguſtinus epiſt. 112. ad Paulinam, nec ab ea magnopere videtur abhorrere. Quæ interpretatio nec ad hunc locum ſatis videtur apta, cū de hac, E vt diximus, agatur vita, & tacite intelligatur in altera beatos videre Deum, quem non vtique corporis, ſed mentis oculis vident, & locum Numerorum, Geneſ. & Iſaiæ nō bene explicat, vbi haud dubie Iacob, Moyſes, & Iſaias quod in Deo viderunt, quidquid tandem illud fuit, corporeis viderunt oculis. Alii neminem vidiſſe, id eſt, comprehendiſſe, vt paulo ante ex Chryſoſt. Theophylacto, & Euthymio dicebamus. Quo eodem ſenſu intelligendi ſunt, cum dicunt non ſolum homines beatos, ſed ne ipſos quidem angelos di- A uinam eſſentiam videre poſſe: Quod non hoc ſolum loco Chryſoſtomus, ſed etiam homil. 3. de incomprehenſibili Dei natura ſcribit, & Theodoretus in Eraniſte, & Baſili⁹ hom. 1. Hexaemer. vbi docet Moyſem vidiſſe diuinam eſſentiam ad eum modum, quo vident angeli: cum hom. 21. de potentia, ſeu principatu doceat nullum hominem vidiſſe eſſentiam Dei, quod non poteſt intelligi, niſi de comprehenſione, cum Moyſes, ſicut angeli, eam viderit. At iſto modo ne beati quidem vident, cum manifeſtum ſit agi, vt diximus, de hac vita, nam in altera *videbimus eum ſicuti eſt*. 1. Ioann. 3. 2. & Exod. 33. 20. cum dicitur, *non videbit me homo, & viuet*, non obſcure ſignificatur poſt mortem videre poſſe. Viſio autem huius vitæ non opponitur viſioni alterius tanquam viſio non comprehendens B comprehendenti: ſed tanquam ænigmatica, perſpicue, hoc eſt tanquam non viſio viſioni, vt docet D. Paulus 1. Corinth. 13. 12. Reliqua eſt ea interpretatio, quæ plures habet auctores, & eſt per ſe probabilior, neminem in hac vita vidiſſe Deum, id eſt clare, & aperte conſpexiſſe diuinam eſſentiam, ſicut beati in cœlo conſpiciunt. Hoc enim magis ad rem attinebat, cum de ea viſione ageretur, qua qui Deum vidiſſet, aliis, quod vidiſſet, reuelare poſſet; ea autem non ſit viſio corporis, ſed mentis: non comprehenſio, ſed clara, perſpicuaque cognitio. Certe Moyſem, Iacob, Iſaiam, qui Deum vidiſſe perhibentur, non vidiſſe diuinam ipſam eſſentiam antiquiſſimi quique auctores tradunt, Dionyſius in libr. de cœleſti hierarch. cap. 4. C Irenæus lib. 4. cap. 37. Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. Tertullianus in libro contra Praxeam, Gregorius Nyſſenus in vita Moyſis. Gregorius Nazianzenus orat. 2 de Theolog. Victorin. lib. 3. contra Arium, Hilarius libro 4. de Trinitate, Cyrillus hoc loco, Ambroſius lib. de fide contra Arian. cap. 8. & ſermo 8 in Pſal. 118 & lib. 1. in Lucam cap. de apparitione angeli. D. Auguſtinus in qq. noui teſtam. q. 71 Cæſarius, Andreas Cretenſis in Græca Catena, qui ad hunc modum hunc locum interpretantur; cum quibus cum Chryſoſtomus ho. in Ioann. 14. & hom. 3. de incomprehenſibili Dei natura, & Baſilius Theodoretus q. 68. in Exod. & Theophylactus atque Euthymius in locis, quos paulo ſupra deſignauimus, in hoc conueniant, quod neminem vnquam ipſam diuinam eſſen- D tiam ſicuti eſt, videre putent: conſtat hanc, in qua omnes conſentiunt, interpretationem omnium eſſe certiſſimam. Ita alia ſoluitur quæſtio, quam Cæſarius proponit. Quomodo Deum nemo vidit vnquam, cum Apoſtoli Chriſtum viderint, qui Deus certe erat; præſertim cum idem dicat Ioannes ſe verbum quod ab initio erat, oculis ſuis perſpexiſſe. Nempe non diuinam, ſed humanam in eo naturam perſpexerat: neque Deum vnquam eſſe credidiſſent, niſi hoc ipſum illis *vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris*, enarraſſet. Id ipſum ex litteris ſacris perſpicuum eſt. Moyſes omnium apertiſſime Deum vidiſſe dicitur. Numer. 12. 8. Si ergo ille Dei eſſentiam non vidit, nemo vnquam vidit: atqui illum non vidiſſe, ſcriptura docet: ſi enim viderat, quomodo poſt illa tam familiaria E cum Deo colloquia dicebar, *oſtende mihi faciem tuam, & oſtende mihi gloriam tuam?* Exod. 33. 13. 18. quomodo Deus illi videre cupienti reſpondebat, *videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris?* Exod. 33. 23 & vt Chryſoſtomus, Theophylactus & Euthymi⁹ argumentantur: ſi patres illi Deum vidiſſent, omnes eodem modo, eadem forma vidiſſent: Deus enim idem ſemper eſt: at alius in nube, alius in throno, alius in lucta vidit. Intelligimus ex Idacio Claro in libro contra Arian. c. 18. & 20. hoc etiam loco Arianos abuti ſolitos: probabant enim Chriſtum non eſſe Deum, quia

Nemo in hac vita clare & aperte diuinam eſſentiam conſpexit.

1. epiſt. 1. 1.

Ariani hoc loco eſſent abuſi.

quia *Deum nemo vidit vnquam*, Chriſtum autem multi A viderunt. Hūc enim præter multos alios Arianorum errorem fuiſſe, vt dicerent ſolum Patrem inuiſibilem eſt, Filium vero viſibilem, conſtat ex Chryſoſtom. & Auguſtin. in hunc locum. Quod argumentum paulo ante diluimus. Itemq; non eſſe Deum, quia non videbat Deum: Deum enim nemo vidit vnquam. Hoc etiam ex hoc eodem loco refutatur, *vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit*. Quomodo enarrauit, ſi nō vidit? & Matthęi 11. 27. *nemo* dicitur Patrem noſſe *niſi filius, & cui voluerit filius reuelare*. Denique ex D. Paulo ad Coloſſ. 2. 3. in Chriſto dicuntur *omnes theſauri ſapiētiæ, & ſcientiæ Dei abſconditi*. Abutebantur & Eunomiani, aut Macedoniani, qui Spiritum ſanctum Deū eſſe B negabant, confirmabantque ex his verbis *Deum nemo vidit vnquam*, quaſi Spiritus etiam ſanctus excluderetur, vt indicat Ambro. lib. 1. de Spiritu ſancto. c. 1. Quibus his ille verbis reſpondet. *Quomodo Deum non videt, qui ſcrutatur etiam alta Dei? Quomodo Deum nō videt, qui cognouit, quæ Dei ſunt? Quomodo Deum non videt, qui ex Deo eſt? Ergo cum ita poſitum ſit, quia Deum nemo vidit vnquam: vidit autem Spiritus, vtique exceptus eſt Spiritus. Super omnia igitur eſt, qui eſt exceptus ex omnibus.*

1. Corinth. 2. 10. 11.

Vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris: ipſe enarrauit nobis.] Tria hîc explicanda ſunt verba, in quibus huius loci ſententia conſiſtit, *vnigenitus in ſinu Patris, & enarrauit nobis*. Proponitur in Græca Romana Catena quæſtio nomine Chryſoſtomi ex orat. 4. de incomprehen. Dei natura, cur prius poſuerit nomen vni- C geniti, deinde filii? Reſpondet, nomen filii omnibus filiis commune eſſe, nomen vero vnigeniti propriū, ne quis prius nomen filii legens communem intelligeret filium. Melius Hilarius reſpondet libro 6. de Trinitate hoc nomine adoptionē excludi, naturam aſſeri. Magis rem continet, quod obſeruauit Euthymius, idemque ex Gregorio Nazianzeno & Elia Cretenſi alibi notauimus; nam hoc quidem quod Chryſoſtomus adnotat, ſubtile videri poteſt: Chriſtum non eodem modo, quo cæteros homines, vnigenitum dici. Nam cæteros quidem, quod ſoli ex parentibus nati ſint, vnigenitos dici: Chriſtum non ſolum quia ſolus ex Patre, ſed etiam quia ſingulari, & ineffabili modo natus eſt, vnigenitum appellari. Illud in eandem ſententiam in Catena Chryſoſto- D mus admonuit nomini, vnigeniti articulum eſſe additum, vt ſignificaretur vnigenitus ille non ſimilis cæteris. Magis etiam ad rem pertinet, vti quæramus, quare Euangeliſta hoc ipſo nomine vſus ſit? Poterat enim ſimpliciter vocare filium, ſicut aliis innumeris locis vocat. Conſilio id factum credo, quia dicturus erat ipſum enarraſſe, vnigenitum appellauit, vt nomine ipſo declararet, bene eum, quæ ad Deum pertinerent, enarrare potuiſſe, cum non filius tantum, ſed filius vnigenitus eſſet Dei, qui omnem Patris ſcientiam hauſiſſet. Solent enim parentes qui plures habent liberos, nō ſolum facultates, ſed etiam ſecrēta, etiam amorem ſuum inter ipſos partiri, nec omnia ſecreta ſua omnibus credere; qui vnicum autem habent filium, vnice quoque diligunt, omnia ſua bona, omnia E conſilia cum illo communicant, vt ſupra verſu 14. ex Cyrillo Alexandrino adnotabamus. Eo etiam ſpectat, quod eum in ſinu Patris eſſe dicit, quod ſuperuacaneum hoc loco videri poſſet, niſi hanc haberet emphaſim, vt ſignificaret Chriſtum, & quia filius, & quia vnigenitus Dei eſt, & quia in eius ſemper ſinu requieſcit, quaſi ex eius pectore theſauros ſapientiæ, & ſcientiæ depromere, omnia Dei noſſe conſilia. itaque enarrare hominibus ſolum potuiſſe. Hoc enim eſt eſſe *in ſinu Patris*, eſſe illi coniunctiſſimum, eſſe intimum, eſſe in eius ſecreto conſilio: &, vt vno dicam

Cur prius poſuerit nomen vnigeniti, quam filii.

Cur hoc nomine Euangeliſta ſit vſus.

A verbo: eſſe ὁμοούσιον, conſubſtantialem Patri, quemadmodum eodem loco Chryſoſto. & homil. in hunc locum 14. & Cyrill. lib. 1. c. 22. Auguſt. tract. 3. & Marius Victorinus lib. 1. aduerſus Arium, & Beda, Theophyl. & Euthymius interpretantur. Nam quia quæ in ſinu nobis ſunt, coniunctiſſima nobis ſunt, ſumma coniunctio per ſinum ſignificatur. *Repoſita*, inquit, *eſt hæc ſpes mea in ſinu meo* Iob 19. 27. *Et in ſinu illius dormiens*. 2. Reg. 12. 3. Idem ergo eſt eſſe *in ſinu Patris*, & eſſe *apud Patrem*, vt dixit ver. 1. aut ꝙ dicit ca. 10. 38. *Pater in me eſt, & ego in Patre*. Vnde facile Arianorum cauillus refutatur, qui preſſi hoc loco dicebant, ſinum non naturæ coniunctionem, ſed amorem ſignificare, quin ex- B terna eſſe, quæ in ſinu nobis ſunt. Nam & Lazarū in ſinu fuiſſe Abrahæ, & Ioānem in cœnantis Chriſti ſinum recubuiſſe, vt Cyrillus hoc loco indicat. Nec enim amor, ſed ſumma naturæ coniunctio ad ſenſum huius loci pertinebat, vbi nō de reconciliatione, quæ amore fit: ſed de ſecretorum conſiliorum conſcientia, & cōmunicatione agebatur. Nō eſt abs re, quod Elias Cretēſis in commentariis in Greg. Nazian. ora. 1. de Filio animaduertit nō dixiſſe Euangeliſtam, Qui fuit, aut qui erat, ſed ὁ ὢν, *qui eſt*, vt ſignificaret nūquā Filium, etiam cum in hunc veniſſet mundum, à ſinu Patris diſceſſiſſe. Etiam tum, cum diuina conſilia hominibus enarrabat, ea in ſinu vidiſſe Patris. Quod autem dicit *Enarrauit nobis*, dubiū quid intelligat enarraſſe? ſunt qui ad id referāt, quod proxime præceſſit, C *Deum nemo vidit vnquam*, quaſi dicat. ſolus filius, qui Deum vidit, eum hominibus declarauit, ipſe docuit Patrem ſuum eſſe, quod ante nemo niſi admodum obſcure nouerat, vt Chryſoſtomus ho. 14. & Victor. lib. 1. aduerſus Arium, Beda, in comment. Alii referūt ad ea omnia quæ ſupra de verbo, de diuinitate diuiniſque conſiliis dicta ſunt. Quod idcirco mihi magis placet, quod ſententia ſit vberior, & magis loco hærens, vt initio huius verſus à nobis probatum eſt. Vſus autem eſt Euangeliſta proprio admodum verbo, vt Chryſo. admonuit ἐξηγήσατο, quod eſt res obſcuras, & quaſi in tenebris latentes in lucem proferre, & penitus explanare. Hoc enim eſt, quod ait D. Paulus Hebræorum 1. 1. *Multifariam, multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio*, id eſt clarius, & apertius per oculatum te- D ſtem, non per ſomnia, non per viſiones, non per ænigmata, ſicut ante per Prophetas loquebatur. Quid autem eſt *nobis*? Quidam nimis anguſte exponūt, nobis Apoſtolis, qui nunc ea nobis tradimus. Nunquam velim ſcripturæ ſententiam arctari. Pateat quam poteſt latiſſime, nec illi vllos niſi bene compertos ligamus terminos. Itaque *nobis* pro omnibus generaliter hominibus accipio, quibus quantum in ſe fuit, Chriſtus diuina conſilia, quæ ad ſalutem quidem eorum pertinebant, patefecit.

1. epiſt. Ioan. 1. 2.

Arianorum cauillus refellitur.

19 *Et hoc eſt teſtimonium Ioannis.*] Putant Cyrillus, & Theophylactus propterea hoc nunc Ioannis teſtimonium adiungi, quod verſu 15. dixiſſet, *Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo*, quaſi nunc teſtimonium illud exponat, cuius illic mentionem fecerat: quin Cyrillus E ad ver. 8. proprie refert, vt probet Euangeliſta Ioannem non fuiſſe lucem, ſed teſtimonium de luce perhibuiſſe. Ego aliud teſtimonium eſſe arbitror, quo Euangeliſta confirmet, quod paulo ante ipſe dixerat, Filium nobis, qui ſolus Deum vidiſſet hominibus enarraſſe. Nam & Ioannem Baptiſtam, qui diuinarum rerum ſcientia plenus eſſe credebatur, eius fuiſſe diſcipulum, eumque tanquam vnicum omnium hominum magiſtrum agnouiſſe. Nec fuerit abſurdum altius tendere ſententiam, vt ad omnia ſuperiora, quæ de verbi Dei excellentia dicta fuerant, referatur:

idemq; quod ipſe dixerat Euangeliſta, Baptiſtæ teſti- A monio confirmet.

Quando miſerunt Iudæi ab Ieroſolymis ſacerdotes, & Leuitas, ad eum, vt interrogarent eum, Tu quis es?] Quo plus auctoritatis, & fidei teſtimonium ſuum habeat, teſtem appellat Ioannem omni exceptione maiorem, propter eas perſonæ circumſtantias, quas verſu 7. expoſuimus, ſed formam etiam reddit in legitimo quodammodo iudicio teſtimonii deſcribit. Teſtatum enim eſſe de Chriſto non ſponte, non ſeſe ingerendo, quod teſtem ſolet reddere ſuſpectum: ſed interrogatum: & interrogatum non à quouis, ſed ab iis, qui & ſcientiam per ſe ipſi, & auctoritatem ſummam haberent, & inſuper eius rei gratia à republica legati fuiſſent. Quæri ſolet, quid Iudæis cauſæ fuerit, B quamobrem ad Ioannem legatos miſerint. Chryſoſtomus quidem, & Euthymius exiſtimant inuidia id Chriſti feciſſe cupientes, vt Ioannes potius quam ille pro Chriſto haberetur. Melius opinor Auguſtin. ſentit, non odio Chriſti, qui cum nondum inclaruiſſet, nondum ſibi conflauerat inuidiam, ſed præclara fama, & opinione Ioannis, vt id facerent, excitatos. Etſi valde probabile eſt aliqua etiam non in Chriſtum, ſed in Ioannem inuidia motos fuiſſe iniquo tantam eius claritudinem animo ferentes, vt ex modo, quo illum interrogauerunt, colligi videtur poſſe. Quemadmodum Lucas indicat c. 3. 15. 16. *Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne forte ipſe eſſet Chriſtus: reſpondit Ioannes dicens omnibus, Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior* C *me, cuius non ſum dignus ſoluere corrigiam calceamentorum eius; ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.* Vnde ea de Ioanne ſuſpicio naſci potuerit, diſſeruimus apud Lucam, & hoc loco citatus in Græca Catena Chryſoſtomus diſſerit. Videbant hominis ſanctitatem, videbant exactum, vt Chriſtus veniret tempus. ablatum ſceptrum de tribu Iuda, quod, donec veniret, qui mittendus erat, auferri non poterat: Danielis expletas hebdomadas. Cur autem ſacerdotes, & Leuitas potius, quam alios ad Ioannem legatos miſerint, facile per ſe quiſque coniecturam faciet, & multi indicarunt auctores, Origenes, Chryſoſtomus homil. 15. Theophylactus, Euthymius & Apollinarius in Græca Catena, & Ammonius Presbyter. Quæſtio de religione erat, atque adeo de capite religionis D Chriſto. Quos poterāt aptiores ad eam rem tractandam legare, quam qui præerant religionibus procurandis ſacerdotes, & Leuitas homines peritos ſcripturarum, & legis? Aliam Origenes rationē affert, quod ſacerdotes, & Leuitæ cognati eſſent Ioannis, qui & ipſe ex genere ſacerdotum erat, & oportebat mittere homines illi ob neceſſitudinē aliquam gratos. Quid inter ſacerdotes, & Leuitas interſit, nemo neſcit. Omnes ex eadem erant tribu, ſed ſacerdotes ex familia Aaron, Leuitæ ex aliis familiis. & ſacerdotes alio initiabantur ritu, maioreque ceremonia; Leuitæ minori & ſacerdotes ſacrificiis peragendis: Leuitæ inferioribus templi miniſteriis erant deſtinati Exodi 28. & 29. Sic ergo ſacerdotibus in hac legatione Leuitæ adiuncti ſunt, quemadmodum ſolent primariis legatis alii E aliquanto inferiores adiungi, homines docti, prudentes, & graues, qui eos conſilio iuuare poſſint: eodem pertinet, quod non aliunde quam Ieroſolymam mittūtur, vbi erat omnis religionis, omnis ſapientię, omnis auctoritatis domicilium, vt Theophylactus, & Euthym. monuerūt. Itaque ſiue legatos ipſos, ſiue eos à quibus mittuntur à tota nimirum Iudæorum ſynagoga, ſiue locum, vnde mittuntur, ſiue perſonam Ioannis, ad quam mittuntur, ſiue negotium cuius cauſa mittuntur, conſideres, omnia efficiunt grauiſſimam

Cur Iudæi legatos miſerint.

Gen. 49. 10. Daniel. 9. 25. 26.

Cur ſacerdotes & Leuitas miſerint.

Quid inter ſacerdotes & Leuitas interſit.

A legationem, eoque grauius Ioannis de Chriſto teſtimonium. Quæ cauſa fuit, vt ea tam accurate Euangeliſta narraret.

Vt interrogarent eum, Tu quis es?] Oratio recta Hebræorum more, qui hoc narrationis genere delectantur. Ac fortaſſe non dederant Iudæi ſacerdotibus, & Leuitis in mandatis, vt his præciſe verbis Ioannē interrogarent, ſed potius vtrum ipſe eſſet Chriſt⁹, quod maxime auebant ſcire. Cæterum quia his legati verbis Ioannem fortaſſis interrogarunt, dicit Euangeliſta miſſos fuiſſe eos, vt interrogarent, *Tu quis es?* Cur autem non ſtatim rogauerint, an eſſet Chriſtus quod caput erat legationis, ſed generaliter, *Tu quis es?* aſtu quodam Chryſo. in Græcorum Catena, & Theophyl. B feciſſe putant: inſinuaſſe enim ſe paulatim, & ſenſim generalibus, & quaſi alio tendentibus interrogationibus, ne ea de cauſa veniſſe viderentur, vt ſcirent, nū ipſe eſſet Chriſtus. Quanquam probabilius mihi videtur eſſe, quod & alii magis probauerunt, primam interrogationem fuiſſe, an ipſe eſſet Chriſtus. Hoc enim ex prima quoque Ioannis reſponſione colligitur, qui ſtatim confeſſus eſt ſe Chriſtum non eſſe. Sed quia veriſimile eſt iuſſos fuiſſe legatos primum interrogare, num eſſet Chriſtus, & ſi ſe Chriſtum eſſe negaret, rogare rurſus quis ergo eſſet: Euangeliſta vnam legationis partem maxime generalem pro tota legatione poſuit.

30. *Et confeſſus eſt, & non negauit.*] Hebraiſmus eſt. Solent enim Hebræi quod per affirmationem dixe- C rant, per negationem repetere, qua figura maxime Ioannes delectatur. Sic dixit verſ. 3. *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Sic 1. epiſtola cap. 1. 5. *Deus lux eſt & tenebræ in eo non ſunt vllæ.* Alia ex Ieremia exempla verſu 3. poſuimus. Itaque quod quidam myſterium aliquod in hac repetitione eſſe putant, vt *confeſſus eſt*, referatur ad id, quod ſtatim declarat ſe non eſſe Chriſtum: & non negauit, ad Ioannem ipſum, quaſi dicat *confeſſus eſt* ſe non eſſe Chriſtum, q non erat: *& non negauit* ſe eum eſſe, qui erat, id eſt vocem in deſerto clamantem, vereor vt ſatis ſolidū ſit: Quanquam illud quidem ego non negauerim magnam in hac repetitione vim eſſe. Significatur enim Ioannem palam, incunctanter, diſerte, & ſine vlla ambiguitate quod res erat confeſſum eſſe, ita vt om- D nem prorſus ab animis auditorum ſuſpicionem remoueret. ipſum eſſe Chriſtum. Significatur etiam fortaſſe illum non ſemel contentum negauiſſe ſe eſſe Chriſtum, idem aliis atque aliis verbis, iterum, atque iterum negauiſſe. Voluit enim Euangeliſta Ioannis diligentiam in remouenda tam præclara à ſe opinione repetitione declarare. Quod autem ſequitur, *& confeſſus eſt, quia non ſum ego Chriſtus*, explicationem tantum confeſſionis eſſe arbitror. Dixerat enim Ioannem confeſſum fuiſſe; quid autem confeſſus fuiſſet, non dixerat: id modo explicat.

Hebraiſmus ut re, etatur per negationem q od di ctum per affirmationē.

21. *Et interrogauerūt eum, quid ergo?*] Accepto primo præter opinionem reſponſo, & ſpe deiecti calumniandi, quod ſe pro Chriſto ferret: alia quærunt ad calumniandum diuerticula. Sperant ſe aliunde anſam E poſſe capere criminationis: ſi ſaltem ſe Eliam, ſi ſaltē Prophetam eſſe confiteatur. Pertentant eius animam ſpecie obiectæ gloriæ. Quod dicit Euangeliſta interrogaſſe, *Quid ergo?* non ita accipiendum, quaſi hoc ipſum, & his ipſis verbis interrogauerint. Iam diximus ſuperiore verſu Hebræos huiuſmodi directis narrationibus delectari. Sed ſenſus eſt eos dubios, quid ergo eſſe poſſet, ſi Chriſtus non erat, rurſum interrogaſſe, num eſſet Elias.

Elias es tu?] Cur potius interrogant an Elias ſit, quam alius aliquis antiquus Propheta, eadem ratio fuit,

fuit, atque illa, quam Matth. cap. 16. 14. explicauimus, A cur nonnulli Chriſtum Eliam eſſe putauerunt. Nempe dixerat Malachias, cap. 4. 5. ante magnum Domini aduentum Eliam venturum eſſe, de qua re apud Mat. cap. 11. 4. diſputauimus. Sic Chryſo. Origen. Cyrillus, Auguſtinus, Theophylactus, & Euthymius & Apollinarius in Catena Græca reſpondent. Conueniebat perſonæ ſimilitudo; vterque & Elias, & Ioannes in ſolitudine remota à cœtibus hominum verſatus: vterq; tenuiſſimo vſus victu: vterque villoſo habitu: vterque ad pœnitentiam homines hortatus: vterque pari libertate in vitia hominum inuectus. Quæ omnia pluribus apud Matthæum verbis diſſeruimus cap. 11. 4. At vero quomodo credebant Eliam eſſe poſſe, qui tot ante ſæculis fuerat? Facilis reſponſio, ſciebant non B eſſe mortuum, ſed igneo ſublatum curru 4. Reg. 2. 11. Et vt mortuum eſſe crederent, ſciebant Deum, qui ſe eam ante ſuum aduentum miſſurum promiſerat, ſuſcitare eum poſſe. Itaque veriſimile non eſt, quod interpretes quidam dicunt, hanc de Ioanne opinionem ex eo errore natam, qui vulgo inter Iudæos verſabatur, animas hominum ex vno in aliud migrare corpus auctore Pythagora. Nam vt ita nonnulli inter eos hæretici ſenſerint, hoc loco opus non erat eo vti errore, cum mortuus non eſſet Elias.

Error Pythagoræorum de animabus.

Et dixit non ſum.] Vulgaris quæſtio quomodo ſe Ioannes Eliam eſſe neget. cum eum Chriſtus Eliam fuiſſe dixerit Matth. 11. 4. & 17. 12. Ex Luca cap. 1. 17. facile ſoluitur, *Ipſe*, inquit angelus, *præcedet ante illū in ſpiritu* C *& virtute Eliæ.* Chriſtus ergo dixit eum Eliam eſſe, qa ſpiritu, quia virtute, quia officio Elias erat. Ioannes vero Eliam ſe eſſe negat: quia re ipſa non erat Elias. Sic Auguſt. hoc loco, tract. 4. & Gregor. hom. 7. in Euangelia. At cur ſaltem hoc ipſum non cōfitebatur, quod de ipſo poſtea Chriſtus affirmauit, ſe ſpiritu, & officio Eliam eſſe? Fecit modeſte, vt Origenes monuit: erat enim id ipſum admodum honorificum, quamuis Elias non eſſet. tamen Eliæ perſonam gerere: quare ipſum negare decuit ſe Eliam eſſe: Chriſtum affirmare. Et ille negauit, & ille affirmauit ſalua veritate, ſenſu diuerſo: datumque nobis ab vtroque eſt præclarum documentum, à Ioanne modeſtiæ. à Chriſto caritatis. Nam & modeſtiæ eſt, quatenus patiatur interpretationibus adiuta veritas, omnem à te laudē D remouere: & caritatis, quatenus eadem ferat, laudare alios.

Propheta es tu? non ſum.] Diſputant interpretes, quo ſenſu interrogatus Ioannes fuerit, an Propheta eſſet. Chryſoſtomus hom. 15. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius & Apollinarius in Græca Catena exiſtimant interrogatum fuiſſe, non an quilibet Propheta eſſet: ſed an ille expectatus. quem Deus ſe miſſurum promiſerat Deuter. 18. 15. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus: ipſum audies.* Ideo Græce additum articulum: vt Origen. Chryſoſ. Cyrillus, & Theophylactus adnotarunt. Nec enim eos ignoraſſe ipſum eſſe Prophetā, ſed ſcire voluiſſe, an ille promiſſus, & expectatus eſſet: in eo vt Cyrillus, & Chryſoſtomus inquiunt errantes, quod promiſſum illum Prophetam à Chriſto diſtinguerent, cum non alius, quam Chriſtus ipſe eo loco promitteretur, & iam reſponderat Ioannes ſe Chriſtum non E eſſe. Alii putant interrogaſſe an eſſet Propheta non quilibet, ſed aliquis ex priſcis illis, qualem Chriſtum quidam eſſe putabant, ſiue Eliam, ſiue Ieremiam, ſiue alium ex Prophetis Matth. 16. 4. Multo mihi videtur probabilius, vt generalis ſit interrogatio, an Propheta ſit, id eſt, an à Deo miſſus, vt Prophetæ fungatur officio, an propheticum ſpiritum, & auctoritatē habeat: quemadmodum Auguſtinus tractatu 4. Gregorius

A homilia 7. & Rupertus interpretantur. Quo ergo modo negat ſe Prophetam eſſe? præſertim cum Chriſtus eum non Prophetam modo, ſed maximum etiam omnium Prophetarum eſſe dixerit Lucæ 7. 28. & ipſius pater plenus Spiritus ſancti dixerit, *Et tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis?* Lucæ 1. 76. Qui aut de certo aliquo Propheta, aut generalius de vno quouis ex numero priſcorum ſacerdotes interrogaſſe dicunt, facile reſpondent vere ſe Ioannem Prophetam eſſe negauiſſe eodem nimirum, quo rogatus erat ſenſu. Nobis vero, qui an generaliter Propheta aut antiquus, aut nouus eſſet, interrogatum fuiſſe diximus, adhuc hæret quæſtio. Et Auguſtinus quidem, & Gregorius eius auctores ſententiæ ita reſpondent, quaſi Ioannes B ideo ſe prophetam eſſe negauerit, quia pluſquam Propheta erat, quemadmodum de illo dixit Chriſtus Matth. 11. 9. *Sed quid exiſtis videre? Prophetam? etiam dico vobis, & pluſquam Prophetam.* Erat quidem Ioannes pluſquā Propheta, vt teſtatur Chriſtus: ſed nemo mihi facile perſuaſerit eo ſenſu Ioannem ſe Prophetam eſſe negauiſſe, vt pluſquam Prophetam eſſe ſignificaret. Satis enim apparet eū ſeſe deprimere. & extenuare voluiſſe: & iſta quidem ratione non vtique extenuaſſet, ſed tam ſingulari ſe laudaſſet elogio, quam illū Chriſtus laudauit, cum pluſquam Prophetam eſſe dixit. Rupertus mihi videtur optime omnium nodum ſoluere, Ioannem virtute quidem, & gratia Prophetam fuiſſe: officio nō fuiſſe. *Prophetarum* enim *officium* C *fuit*, vt Ruperti vtar verbis, *verbum Domini, antequā caro fieret, carnem aſſumpturum eſſe, verbis præſignare, factis præfigurare*, quam prophetici officii definitionem eſſe dicit. Ioannes vero id non faciebat. Adde Ioannem nihil futuri prædixiſſe, nec ad id à Deo miſſum fuiſſe, ꝙ proprie Prophetarum officium eſt. Hoc ergo ſenſu negauit ſe Prophetam eſſe. Eius vero pater Prophetam futurum dixerat: quia & virtute Propheta erat: & aliqua officii prophetici functurus parte. Solebant Prophetæ à Deo mitti, & ille à Deo miſſus eſt. Solebant Prophetæ populū docere, reprehendere, & ad pœnitentiam adhortari, ad Deum conuertere: quæ omnia Ioannes fecit cumulatiſſime. Quare Zacharias non dixit, *Et tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis*, prophetabis enim quæ futura ſunt: ſed *præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.*

Quomodo ſe Prophetā neget Ioānes.

D 23. *Ego vox clamantis in deſerto.*] Fatigatus à Iudæorū legatis interrogationibus Ioannes reſpondet, quis ſit. Nam ante non quis eſſet, ſed quis non eſſet, declarauerat ſecutus eorum interrogationes. Ita vero reſpōdet, vt ex multis titulis, quos ſibi vere poterat attribuere, eum ſolum tribuat, qui humillimus videbatur. Poterat ſe doctorem, poterat iudicem, poterat præconem, poterat præcurſorem Chriſti appellare. Solum appellat vocem, quaſi ſonum: quaſi aerem, rem viliſſimam omnibus illis, quibus ſe legati ornare voluerant titulis opponēs, Chriſti, Eliæ, Prophetæ. Cæterum quod ad ſententiam attinet, locum hunc totum apud Matt. c. 3. 3. explicauimus.

24. *Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis.*] De Phariſæis qui, qualeſue homines eſſent, diximus apud Mat. c. 3. 7. Dixerat Euangeliſta ver. 19. eos, qui ad Ioannem à Iudæis miſſi fuerant, fuiſſe ſacerdotes, atq; Leuitas: E dicit nunc fuiſſe Phariſæos. Nempe nec omnes ſacerdotes: & Leuitæ Phariſæi erant: nec omnes Phariſæi Leuitæ, vel ſacerdotes. Sacerdos, & Leuita tribus ſimul, & officii: Phariſæus ſectæ nomen erat. Itaque ex omni tribu, ex omni officio, ex omni hominum conditione quicumque eam doctrinam, quā Phariſæi ſectabantur, magis probabat, Phariſæus erat. Quæritur, quare Euangeliſta eos nunc Phariſæos fuiſſe dixerit, cum ante non dixiſſet? Cur ante non

d xerit, in promptu ratio. Agebatur illic de ſola perſonarum dignitate. Phariſæum autem eſſe, non dignitas, ſed hæreſis potius erat: itaque nihil attinebat declarare eos, qui miſſi fuerant, fuiſſe Phariſæos. Nunc autem agebatur de ſola doctrina, & de doctrina, quæ in traditionibus verſabatur, quam maxime Phariſæi profitebantur: ideo dixit fuiſſe Phariſæos. Illud minime dubium, voluiſſe Euangeliſtam indicare propterea eos interrogaſſe Ioannem, cur baptizaret, cum neque Chriſtus, neque Elias, neque Propheta eſſet, quia Phariſæi erant, quaſi alii, quam Phariſęi interrogaturi non fuiſſent. Sed huius ipſius rei quæritur cauſa, quare Phariſæi potiꝰ quàm alii hanc Ioanni quæſtionem obiecerint. Origenes, Cyrillus, & Beda inuidiæ morbum notari putant, quo maxime Phariſæi laborabãt, quaſi Ioanni tantam gloriam, tantam baptizandi dignitatem inuiderent. Quod magis proprium Phariſæorum, quam aliorum Iudæorum eſſet. Itaque hoc illos non eorũ à quib. miſſi fuerant: ſed ſuó priuatim nomine interrogaſſe. Chryſoſtomus, & Theophylactus quæſtionis calliditatem indicari. Miſſos enim legatos illos hac potiſſimum de cauſa ad Ioannem fuiſſe, vt intelligerent, qua auctoritate baptizaret: ſed quia Phariſæi, id eſt, vafri homines, & aſtuti erant, nõ continuo interrogaſſe, qua poteſtate baptizarẽt: ſed primum nũ eſſet Chriſtus, deinde num Elias, poſtremo num Propheta, vt obiecto ſplendore gloriæ ad confitendum aliquid de ſe magnũ, & præcellens elicerent, vnde eius accuſandi occaſionem arriperent: & quaſi per cuniculos quoſdam in eius ſubirent animum. Euthymius curioſitati tribuit, quaſi tam curioſam, ſubtilemque quæſtionem non alii, quam Phariſæi proponere potuerint, qui, vt ſunt hæretici omnes, homines erant curioſiſſimi. Placet mihi quod ſcribit Ammonius in Catena citatus Græca vero ſimile eſſe Phariſæos, qui traditionum pleni erant, hanc etiam inter alias habuiſſe traditionem, nemini vt baptizare liceret, niſi Chriſto aut Prophetis: ideoque dixiſſe Euangeliſtam eos fuiſſe Phariſæos, vt cauſam tacite redderet, quamobrem eam de baptiſmo quæſtionem obieciſſent. Qua ratione ſequentis & verſus ſententia ſatis patet. Verſus autem 26. apud Matth. à nobis explicatus eſt. cap. 3. 11. & verſus 27. ſupra in hoc ipſo capite ver. 15.

Phariſæi, vt hæretici omnes, curioſiſſimi.

Duplex lectionis huius loci. 1. Bethania.

28. *Hæc in Bethania facta ſunt.*] Nota hoc loco quæſtio, num Bethania, an Bethabara legendum ſit. Nam Latini quidem codices omnes Bethaniam legunt: Conſentiunt Syriaci, quos habemus omnes, & Græci multi, etiam Vaticanus: quam lectionẽ Latini etiam enarratores ſequi ſolent, Beda, Alcuinus, Strabus, Lyranus. Si quis vero illis obiiciat Bethaniam non iuxta Iordanem, ſed longe ab illo, & quidem in montibus ſitam eſſe quindecim tantum ſtudiis ab Ieroſolymis, vt Mar. 11. 1. & aliis locis ſæpe docuimus: hunc autem locum de quo loquitur Euangeliſta ad ripam Iordanis fuiſſe: reſpondent duas fuiſſe Bethanias: alteram eam, de qua modo diximus patriam Lazari, atque ſororum eius Ioann. 12. 1. alteram prope Iordanem, de qua hic loquatur Euangeliſta, cuius ab altera diſtinguẽdæ cauſa addidiſſe vltra Iordanem. Dicunt illi quidem, at non probant. Alii recentiores facta ex Ioſepho lib. 17. antiq. cap. 10. coniectura probant, eam enim eſſe regionem quam Bataneam ille vocat, ponitque vltra Iordanem. Origen. Chryſoſto. Epiphan. hæreſ. 51. Theophyl. Euthym. Bethabara legunt, & inter Latinos Hieronym. in locis Hebraicis. Quod doctiſſimus quiſque magis probat. Nam Iud. 7. 24. vrbis ad aquas Iordanis ſitæ nomen ſimile legitur Bethbera: quæ eadem videtur eſſe, atque ea, quę paululum immutato nomine dicitur Bethabara

2. Bethabara.

Ioſue 18. 22. vrbs tribus Beniamin: inde, vt docti putant, dicta quod ea populus Hebræorum vt Chanaan terram ingrederetur Iordanem traiecerit. Id enim nomen ipſum ſignificare בית עברה domum tranſitus. Ideo Ioannem iuxta eum baptizaſſe locum, quod ad traiiciendum Iordanem locus eſſet aptus, & multi vtrinque homines eius cauſa rei eo confluerẽt. In hac ſalebra multos etiam viros ſingulariter doctos hærere video, quod Bethabara nõ vltra, ſed citra Iordanem ſit in terra ipſa Chanaan, inque poſſeſſione tribus Beniamin, quam dubium non ſit non tendi vltra Iordanem. Hunc nodum nos facile ſoluimus, qui, vt apud Matthæum cap. 4. 15. copioſe probauimus, exiſtimamus hanc phraſim, trans Iordanem, aut vltra Iordanem, non ea ſignificare loca, quæ habitantibus in Chanaan; ſed ea, quæ venientibus ab Ægypto olim Hebræis antequam Iordanem traiicerent, vltra Iordanem erant. Ita Bethabara, & in tribu Beniamin, & vltra Iordanem eſſe poterat. Immo propterea vltra Iordanem erat, quia in ea erat tribu. Quam autem ob rem Euangeliſta locum, vbi hæc geſta fuerint, deſignauerit, diuerſas auctores cauſas reddunt. Cyrillus hiſtorica diligentia, ac fide factum putat. Hiſtorici enim eſſe loca, quibus res factæ ſunt memorabiles, adnotare, atque deſcribere: id & hiſtoriæ fidem augere, & altius hærere in auditorum animis. Chryſoſtomus vero, Theophylactus & Euthymius vt Baptiſtæ in dicendo de Chriſto teſtimonio libertas intelligeretur, qui non domi, non in angulo, non in alio obſcuro, & ſolo loco: ſed palam, ac publice in loco celeberrimo, atque frequentiſſimo, quo turmatim homines hi baptiſmi ſuſcipiendi, illi traiiciendi fluminis cauſa concurrebant, præclarum de Chriſto teſtimonium perhibuit. Alia etiam ab aliis peioribus licet auctoribus cauſa meo iudicio melior affertur. Vt indicaret Euangeliſta teſtimonii Ioannis, eorumque omnium, quæ dixiſſet, quam plurimos fuiſſe teſtes: nec enim in ſolo ſed in frequentiſſimo hominibus loco accidiſſe. Ex aliis Euangeliſtis intelligimus, quid hoc loco Ioannes prætermiſerit, baptiſmum, ieiunium, & tentationem Chriſti. Dum totus nimirum in eo erat, vt quibuſcũque poſſet non ſuſpectis teſtimoniis Chriſti probaret diuinitatem: & quaſi dum altius ad diuina contendit, humana ſublimis præteruolat. Humanum erat à Ioãne, ſicut vnum de turba aliquem baptizari, humanũ ieiunare, humanum à Diabolo tentari, & ab eo hucilluc circunduci: hæc Ioannes prætermiſit. Contra ex Ioanne diſcimus, quid ab aliis prætermiſſum. Iudæorum legatio conſtans illud, ſæpeque repetitum Baptiſtæ teſtimonium.

Quid Ioannes hic prætermiſerit.

29. *Altera die.*] Poſtridie eius diei, quo legatis Iudæorum reſponſum, quod ſupra poſitum eſt, dedit: definite enim, non infinite ſumitur τῇ ἐπαύριον poſtero die, vt nonnulli etiam antiqui codices legunt. Id conſtat ex ver. 35 vbi ſimiliter dicit, *altera die*, id eſt, poſtridie huius diei de qua nunc agit, & ſecunda ab ea, in qua Iudæorum legationem Ioannes adierat, vt Ammonius in Græca Catena interpretatur: & ex capit. 2. 1. vbi non iam dicit, *altera die*, ſed *die tertia*, ſcilicet à legatione. Itaque narrat hoc loco Ioannes quæ quatuor continuis diebus geſta ſunt, quibus Chriſti diuinitas declaratur. Primo die Ioannem Baptiſtam à legatis Iudæorum interrogatum præclarũ de Chriſto teſtimonium reddidiſſe. Secundo de quo nunc agitur, aliud etiam clarius teſtimonium dixiſſe non interrogatum. Tertio idem confirmaſſe, explicaſſeque verſu 35. Quarto ipſum Chriſtum facto in Cana Galilææ inſigni miraculo diuinitatem ſuam declaraſſe. cap. 2. 1 Ex quo colligitur hæc omnia, quæ hiſce quatuor diebus facta commemorantur, multis poſt

tis poſt Chriſti baptiſmum diebus accidiſſe. Nam ex aliis tribus Euangeliſtis perſpicuum eſt, Chriſtum ſtatim poſt baptiſmum in deſertum ſeceſſiſſe, & quadraginta illic ieiunium egiſſe diebus. Quod totum vt minimum tempus inter baptiſmum, & hos quatuor interceſſit dies. Aliquanto etiam plus. Iam enim prædicare cœperat, cum diſcipulos nonnullos collegiſſet, qui cum eo in nuptiis fuiſſe perhibentur. c. 2. 2. quamuis Apoſtoli nondum vocati eſſent, vt apparet ex hoc cap. ver. 39. Quo ergo modo Ioannes dixit ſupra ver. 27. *Ipſe eſt qui poſt me venturus eſt?* Si enim iam baptizatus erat, iam vtique venerat. Reſpondeo nondum veniſſe, quia etſi baptizatus erat, nondum ſe tamen quis eſſet baptizando, & miracula faciendo declarauerat. Maior quæſtio, quod alii Euangeliſtæ hæc verba, *Poſt me venturus eſt*, antequam Chriſtus baptizaretur, Ioannem dixiſſe narrent Matth. ca. 3. 11. Mar. 1. 8. Luc. 3. 16. Facilis ſolutio aut bis id, vel etiam ſæpius Ioannem dixiſſe, primum communiter omnibus, qui ad baptiſmum confluebant, deinde legatis Iudæorum. Sicut, *Ecce agnus Dei*, bis eum dixiſſe ex hoc loco, & ex ver. 36. manifeſtum eſt. Itaque Origenis, & Optati Mileuitani lib 4. contra Parmen. ſententia probari non poteſt, qui hanc diem de qua hic Ioannes agit, diem qua Chriſtus baptizatus eſt, eſſe putant. Neque Chryſoſtom. Euthy. & Theophylacti ſententiam ſequor, qui ad hunc modum interpretantur, poſtridie eius diei, quo Chriſtus rediit à deſerto. Nam præterquam quod, vt modo dicebamus, iam diſcipulos habebat, quos diuerſis diebus collegiſſe conſtat, quomodo poſtridie eius diei intelligi poteſt, de quo nulla ante mẽtio facta erat?

Vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe.] Gr. βλέπει videt, quemadmodum nonnulli etiam Latini codices legunt, eſtque ἐμφατικώτερον, quia magis expreſſam ſententiam ante oculos ponit. Quam autem ob rem Chriſtus nunc ad Ioannem venerit, incertum. Nec enim vt Origen. exiſtimat, ad baptiſmum veniebat, cum, vt paulo ante probauimus, multis ante diebus baptizatus eſſet. Chryſoſt. Theophylact. & Euthym. hac ipſa de cauſa veniſſe putant, vt Ioannes de illo teſtimonium hoc diceret, ne, qui eum ante baptizari viderant, quaſi peccatorem baptizatum crederẽt. Probabilis coniectura, nulla præſertim ſe oſtendente probabiliore.

Et ait, ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mũdi.] dictio *Ecce* hoc loco non ſolum δεικτικὴν demonſtratiuam, ſed etiam ἀναφορικὴν relatiuam quandam vim habere mihi videtur, quaſi dicat Ioannes. Ego, vt vobis teſtatus ſum, non remittebam vobis peccata, ſed vos in remiſſionem peccatorum per Chriſtum faciendã baptizabam? Ecce hic eſt, *qui tollit peccata mũdi.* Hoc plus quiddam eſt, quam quod Chryſoſt. & Theophyl. obſeruarunt, alludere ad deſiderium eorum, qui Chriſtum videre, & cognoſcere cupiebant Ioannis excitati teſtimonio, qui ſępe iam dixerat. *Poſt me venturus eſt, qui fortior me eſt, cuius non ſum dignus ſoluere corrigiã calceamẽti, ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.* Quaſi dicat. Ecce eum, quem tantopere videre cupitis. Cur autem Ioannes Chriſtum agnum potius, quam alio quo nomine vocauerit; tres veteres auctores rationes reddunt. Prima eſt, vt ad veteres alluderet Prophetias Iſai. 53. 7. Act. 8. 32 *Sicut ouis ad occiſionẽ ducitur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet.* Ex Ierem. 11. 19. *Et ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam.* Iulius Firmicus in lib. de erroribus profan. relig. cap. 28. Chryſoſt. Cyrill. Theophyl. & Euthym. hoc loco, & Elias Cretenſ. in comment. in orat. 4. de Theolog. Gregor. Naz. Secund., vt reſpiceret ad vetera ſacrificia, quæ agnis plerumq; conſtabant; agnus enim vnus

Matth. 3. 11. Luc. 3. 16.

Cur agnum Chriſtum vocauerit Ioannes.

mane, alter veſperi quotidie immolabatur Exod. 29. 38. & Numer. 28. 1. 3. Sic Origen. idemque Cyril. & Euthym. Tertia, quod innocentia Chriſtus, & ſimplicitate agnum referret, vt tract. in Ioann. 4. indicat Auguſt. Sic Petrus, 1. epiſt. 1. 19. *Pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti* redemptos nos eſſe dicit. Proprium inter Euangeliſtas Ioanni eſt, vt Chriſtum agnum appellet. Apocal. 5. 6. 8. 12. 13. & 6. 1. 16. & 7. 9. 10. 14. 17. & 12. 11. & 13. 8. & 14. 1. 4. 10. & 15. 3. & 17. 14. & 19. 7. 9. & 21. 9. 14. 22. 23. 27. & 22. 1. 3. 14. Habet vocabula quædã Ioannes, quibus delectatur. Inepte vero Heracleon, vt Origen. tomo in Ioan. 9. refert, hinc colligebat Chriſtum perfectum corpus non habuiſſe: non enim arietem, ſed agnum appellatum, qui in grege imperfectum quiddam eſt. Dei aũt agnum appellauit, quia à Deo oblatus eſt, vt Theophyl. & Euthy. obſeruant: ſicut vocamus ſacrificium Abrahami, quod Abrahamus obtulit. Aut Dei, id eſt, diuinũ propter diuinitatem quæ in ipſo erat. Quaſi dicat Ioannes, Ecce agnus non iam terrenus, qualis ille erat, qui in veteri ſacrificabatur lege: ſed cœleſtis, atque diuinus. Alii agnum Dei, id eſt, qui Deo offertur, interpretantur. Illud primum probabiliſſimum. Bene autem à quibuſdam ex Chryſoſt. hom. 17. notatum eſt, Euangeliſtam non dixiſſe, qui tollet, ſed *qui tollit peccata mũdi*, præſenti vsũ tempore, vt non actum, ſed vim naturalem ſignificaret. Sicut non dicimus ignis calefaciet, ſed ignis calefacit, vt ſignificemus natura quidem ſua omni tempore, omni loco, omnem materiam, niſi quid obſtet, calefacere. Vſus autem eſt Ioannes verbo ad eam naturalem virtutem exprimendam accommodatiſſimo. Non dixit, qui remittit, qui tegit, ſed *qui tollit peccata mundi*, id eſt, qui penitus aufert, qui penitus delet, vt Theophyl. animaduertit. Etenim iſta non imputatio, quam noſtra memoria Lutherani, & Caluiniani finxêre, nondum nata erat. Quod aũt dicit *Peccata mũdi*, aut vt Græci codices, & multi Latini legunt *peccatum mundi*, hanc vim habet, vt idem Theophyl. Euthym. &, vt videtur Chryſoſt. viderunt, vt hunc agnum legalibus opponat. Illi enimuero Iudaici tantum populi, ac ne illius quidem vere, ſed ſola figura peccata tollebant: iſte & vere, & totius mundi peccata tollit. Solet Ioannes populo Iudaico per antitheſim mundum opponere, vt ſupra ver. 9. & infra cap. 3. 17. & 4. 42. & 6. 33. 51. & 1. epiſtola c. 2. 2. Eodem Theophylactus pertinere putat quod non plurali, ſed ſingulari dicit numero *peccatum mundi*, vt genus omne peccatorum, aut quidquid eſt in mundo peccati per eum tolli ſignificet, nõ ad ſignificandum originale peccatum, vt Beda in Catena D. Thom. & Strabus putant. Solent n. Hebræi, vt recte Lyranus monuit, ſingulari numero totam rei naturam, & ingentem copiam ſignificare. *Venit*, inquit, *muſca grauiſſima* Exod. 8. 24. hoc eſt magna multitudo muſcarum, aut omne muſcarum genus, vt eodem loco ver. 21 declaratur.

Contra iuſtitiam imputatiuam, & iuſtificationem hæreticorum.

30. *Hic eſt de quo dixi, poſt me venit vir.*] Ammonius Presbyter grauis ſane auctor, & eruditus in Græca Catena in nomine vir emphaſim eſſe putat duplicẽ, aut vt ſignificetur humana Chriſti generatio, aut triginta annorum ætas expleta, quæ proprie virilis dicitur. Potius Hebraiſmum eſſe credo, quo vir אִישׁ, pro quodam ponitur, tanquam diceret. Poſt me venturus eſt quidam alius maior me. Reliqua verba huius verſus ſupra ſunt explicata ver. 16.

31. *Et ego neſciebam eum.*] Totus hic locus vſque ad verſum 34. apud Matth. cap. 3. 14. 15. 17. tractatus, & explanatus à nobis eſt: illa inprimis quæſtio, quomodo Ioannes ante Chriſtum potuerit ignorare: Hîc illud tantum exponendum, quare hoc Ioannes dicat: poterat enim tacere, quantumuis verum

eſſet. Vera mihi videtur Origenis in Catena Græca citati Chryſoſtomi homilia 16. Theophylacti, & Euthymii in comment. coniectura: propterea hoc Ioannem adieciſſe, an quis ſuſpicari poſſet, cognitioni, aut familiaritati, & gratiæ datum eſſe, quod tam præclarum de illo dediſſet teſtimonium.

43. *Et ego vidi, & teſtimonium perhibui, quia hic eſt filius Dei.* Eodem hoc ſpectat, quo id, quod paulo ante dicebamus, vt omnem amoueat ſuſpicionem gratiæ. Nec enim ſponte ſua, ſed iuſſum à Deo teſtimonium de illo perhibuiſſe. Neque fama tantum, & auditione hominum motum, ſed diuino prorſus teſtimonio, *Qui miſit*, inquit, *me baptizare in aqua, ille mihi dixit, ſuper quem videris ſpiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.* Hoc ipſum à Deo ſibi datum ſignum ſe vidiſſe dicit, & non humanæ gratiæ, ſed diuinæ obſecutum voluntati, quod viderat, teſtatum eſſe. Non declarat quid videret, ſed ex iis, quæ dixerat, intelligitur nempe Spiritum ſanctum poſt baptiſmum ſuper Chriſtum deſcendentem, vt Cyrillus interpretatur. Quærunt autem Chryſoſt. Theophylact. & Euthym. vbinam Ioannes hoc de Chriſto teſtimonium perhibuerit, quod eſſet filius Dei, quod ſe ante perhibuiſſe dicit. Nam ſupra quidem non filium, ſed agnum, ſed virum appellaſſe. Reſpondent, id ſcriptum non eſſe, ſed ſicut alia multa & à Ioanne, & ab aliis Euangeliſtis prætermiſſum. Quod ad teſtimonii veritatem attinet, perinde eſt, quod ſe eiuſmodi teſtimonium Ioannes, Euangeliſta cõmemorante, perhibuiſſe dicit, atque ſi ipſum, quod perhibuit, teſtimonium ſcriptum haberemus. Filium autem Dei non adoptione, ſed natura Chriſtum appellaſſe manifeſtum eſt. Voluit enim eo titulo non ſolũ ſibi, ſed omnibus & aliis Prophetis, omnibus aliis hominibus anteponere. Quemadmodũ ſi in regio comitatu dicas, Ecce ille eſt Rex (digito in media turba Regem oſtendens) haud dubie indicas alios non eſſe Reges. Ioannes autem, & alii Prophetæ adoptione quidem filii Dei erant: vt Cyrillus argumentatur: ergo Chriſtus plus vtiq; quam adoptione. Quid plus quã adoptio eſt, niſi natura? Eo pertinet, quod addito articulo Græco ὁ υἱός, dixit, vt Cyrill. adnotauit.

Supra ver. 33.

Filius Dei Chriſtus natura, non adoptione.

35. *Altera die iterum ſtabat Ioannes & ex diſcipulis eius duo.*] Gr. τῇ ἐπαύριον, poſtero die, vt ſupra ver. 29. id eſt, poſtridie eius diei, quo Ioannes venientem ad ſe Chriſtum intuitus dixerat, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: & ſecunda die poſt Iudæorum legationẽ. Hoc enim eſt tertium, vt ait Ammonius, Ioannis de Chriſto teſtimonium ex iis quidem certe, quæ ab hoc Euãgeliſta ſcripta ſunt. Quam vim hoc loco habeat verbum ſtandi, apud neminem notatum inuenio. Nam quod Alcuinus apud D. Thom. interpretatur ſtetiſſe Ioannem, Chriſtũ vero ambulaſſe, quia *venienti Chriſto ceſſura ſtetit lex*, quod & Strabus eſt imitatus, & hodie in ore verſatur omnium, pulchra quidem eſt allegoria, ſed allegoria, quam affirmare nõ poſſumus aut Baptiſtæ, aut Euangeliſtæ in mentem veniſſe. Similis illa Bedæ, vnde in gloſſam, quam vocant interlinearem tranſlata eſt, ſtetiſſe Ioannem *in culmine perfectionis*. Quid enim de Chriſto ambulante dicent, an ipſe nondum ad culmen perfectionis venerat, quia ambulabat? Magis accedit ad ſenſum, quod Lyranus ait, ſtetiſſe, id eſt, paratum fuiſſe ad exercẽdum officium. Communis enim hæc ratio eſt, paratum fuiſſe cũ ſemper Ioannes ad exercendum officium paratus fuerit. Et tamen apparet hoc loco Euangeliſtam aliquid proprium eius temporis ſignificare voluiſſe. Melius Chr. Theophylact. & Euthy. indicant ſtetiſſe Ioannem, Chriſtum ambulaſſe, quia non conueniebat, vt Ioannes quæreret Chriſtum, ne ſuum de illo ſuſpectum redderet teſtimonium, Credo ergo hanc vim habere, vt ſignificet Ioannem conſtitiſſe, vt Chriſtum quaſi animo, oculiſq; defixus intueretur, quod ex verbi ſequentis explicatione magis intelligetur.

36. *Et reſpiciens Ieſum ambulantem.*] καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι & coniectis in Chriſtum ambulantẽ oculis, vt Theophylactus interpretatur. Ita hinc apparet, quomodo ſteterit, quaſi admirabundus, quaſi ſtupore defixus. Chriſtum vere ambulaſſe certum eſt, cũ id proprie verba ſignificent. Quo verſus ambulauerit incertum Chryſ. Theophylact. & Euthym. videntur exiſtimare ad Ioannem veniſſe. At id Euangeliſta vtique dixiſſet, ſicut ver. 29. dixerat, *Vidit Ioannes Ieſum venientem ad ſe.* Itaque veriſimilius eſſe arbitror, aut alio quo tetendiſſe Chriſtum, aut eo conſilio ad Ioannis conſpectum quaſi animi cauſa obambulaſſe, vt iterũ de ſe Ioannes teſtimonium perhiberet.

Ecce agnus Dei.] Verba explicata ſunt ſupra ver. 29. Tãtum illa modo quæſtio, quæ à multis proponitur, expedienda, quid ſit, quod Ioannes tam ſæpe de Chriſto idem repetat teſtimonium. Ammonius Presbyter, Chryſoſt. Theophyl. Euthym. reſpondent auditorum tarditatem in cauſa fuiſſe, qui necdum ſatis, quod ſemel dixerat, intellexiſſent. Eodemq; redit, quod Cyril. ait, optimum ſe eſſe doctorem declaraſſe. Boni enim doctoris eſſe tamdiu eadem iterare, quoad auditores intelligant. Fieri etiam poteſt, & vero probabile eſt, vt cum hoc ſecundo Ioannes dixit, alios eſſe viderit auditores qui ante non audiſſent. Idque non obſcure indicat Euangeliſta, cum tantum dicit duos ex diſcipulis eius adfuiſſe, quos cum Ioannes, vt opinor ſatis vidiſſet eſſe maturos, vt Chriſtum ſequerentur, voluit eos repetito teſtimonio ad illum mittere; quemadmodum euentus declarauit.

37. *Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem, & ſecuti ſunt Ieſum.*] Incipit fructus apparere prædicationis Ioannis. *Vides*, inquit Cyrillus, *quam cito à doctrina Baptiſtæ fructus ſecutus eſt? Vides quam magnum auditoribus emolumentum iteratio ſermonis attulit? Diſcat igitur ex iſtis, cui docendi opus creditum eſt, non laudari ſilentium in paſtore; neque talentum Domini infœcundæ terræ taciturnitati commendandum: ſed nummulariis eſſe diſpartiendum, vt inde cum fœnore Saluator illud exigat. Teſtimonium Ioannis*, inquit Beda, *fides eſt diſcipulorum.* Ac nimirum tunc fructus concionatoris apparet, cum eius auditores non illum ipſum ſtudio quodam curioſitatis, ſed Chriſtum ſalutis deſiderio ſequuntur, cum frequentiores ad ſacramenta venire incipiunt. Putant Chryſoſt. & Euthym. plures tunc cum Ioanne diſcipulos eius fuiſſe, ſed hos duos tantum crediđiſſe. Probabile, vel eo ipſo, quod duo tam boni auctores dicunt, ſed incertum. Allegoricum quidem eſt, quod ſcribit Beda, ſed apte ad locum dictum, *ſequentes*, inquit, *Ieſum reliquerunt Ioannem ſequentes Euangelium, legem amiſerunt. Sic tamen ſecuti ſunt Euangelium, vt teſtimonium vterentur è lege.*

Fructus prædicationis Ioannis.

Mat. 25. 27.

38. *Conuerſus autem Ieſus, & videns eos ſequentes ſe dicit eis, Quid quæritis?*] Sẽſus per ſe facilis eſt; Caueat lector, ſi Chryſoſtomi in hunc locum legerit commentariũ ne in Pelagianorum errorem incidat, à quo ille, quia nondum ſuo tempore natus erat, non ſatis longe aliquando videtur, ſi non ſenſu, verbis tamen non admodum cautis abhorrere. *Hinc*, inquit, *admoneri poſſumus, Deum ſuis in nos beneficiis noſtras non præuenire voluntates: ſed à nobis incipiendum eſſe: ſed cum nos prõpto, paratoq; animo ad ſuſcipiendam gratiam exhibemus, tunc multas nobis offert ſalutis occaſiones.* Quæ verba niſi benigna leniantur interpretatione, cum fide Catholica pugnabunt in Concilio Tridentino nouo decreto declarata initium iuſtificationis non ex nobis ſolis eſſe, ſed gratia nos ſemper diuina, vt bene agere aut cogitare incipiamus præueniri. Illa enim ipſa gratia fuit, quod duo illi diſcipuli Chriſtum ſequi cœperunt. Melius hinc Chryſoſt. collegiſſet, quod omniũ poſtea Theologorum conſenſu probatum eſt, facienti, quod in ſe eſt, Deum gratiam non denegare. Sed in iis reb. quæ ad ſalutem noſtram, & iuſtificationem pertinent, hoc ipſum quidquid eſt, quod eſt in nobis, ſine gratia Dei facere non poſſumus. Nondũ Chriſtus fortaſſe duos illos diſcipulos Ioannis corpore reſpexerat, ſed animo certè, & gratia reſpexerat, ſine qua à Ioãne, id eſt, à veteri lege, à priſtinis moribus, in quibus hærebant, diſcedere non potuiſſent. Quos quia ea gratia bene, quantum in ipſis erat, vſi ſunt, Chriſtus etiam corpore reſpexit, id maiore gratia, maiore fauore proſecutus eſt, in ſuam amicitiam, familiaritatemque recipiens. Non paulo melius Cyrill. *Conuerſus*, inquit, *opportune ad ſequentes ipſum Dominus, vt re ipſa verum eſſe diſcas, quod canimus: Quæſiui Dominum, & exaudiuit me. Donec enim nec fide recta, nec bonis moribus Dominum quærimus, poſt eum quodammodo comperimur: cum vero mandata eius ſcientes præcipuam iuſtitiæ viam ſcrutamur, ſtatim conuerſus viſitat clamans, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.* Quod Beda, & Alcuinus apud D. Thom. dicunt, morale eſt. *Illi*, inquiunt, *diſcipuli tergum ipſius ſequebantur vt viderent, & faciem Domini videre non poterant. Ideo conuertit ſe, & quodãmodo de ſua maieſtate deſcendit, vt poſſint faciem illius contemplari.* Optime omniũ Ammonius declaraſſe Chriſtũ hoc facto, fruſtra nos illum ſequi, niſi ſe ad nos ipſe conuertat: neque enim conſequi noſtris viribus poſſe. Illud magis ad ſenſum, quem quærimus literalem pertinet, quod Chryſoſt. Theophyl. & Euthy. adnotauerunt, propterea Chriſtum ſe ad ſequentes pone diſcipulos Ioannis conuertiſſe, prioremq; , quid quærerent, interrogaſſe; vt verecundantes, timenteſque interrogare, alloquique animaret, & ad colloquium alliceret. Quod non eſt à nobis Deum, ſed nos à Deo præueniri. *Præparationem* inquit, *cordis eorum audiuit auris tua*, &, *Dixi cõfitebor aduerſum me iniuſtitiã meã Domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei.* Pſal. 31. 5. *Eritq; antequam clament, ego exaudiam.* Iſai. 65. 24. Quod autem eos interrogat, nõ ignorantis, ſed inuitantis eſt, vt iidem auctores, itemque Cyrillus adnotauerunt.

Seſſ. 6. c. 5. & 6. & can. 3.

Chryſoſtomi locus caute legendus. homil. 17.

Pſal. 33. 5.

Zacha. 1. 3.

Pſal. 9. 18.

Qui dixerunt ei Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magiſter, vbi habitas?] Cum Rabbi, id eſt magiſtrum appellant, & gratiam ſibi honorifico titulo concilianr, & ſe eius diſcipulos eſſe velle profitentur, vt Chryſoſt. Cyrill. Theophylact. & Euthym. obſeruant. Beda *fidei argumentum* eſſe dicit, *Ipſa*, inquit, *appellatio reſponſionis, indicium eſt fidei. Quando enim dicunt, Rabbi, quod intelligitur magiſter, & ſequuntur eum, vtique magiſtrum ſequuntur, & dicunt.* Non reſpondent quid velint, ſed tantum interrogant vbi habitet, volentes ex otio, & priuatim eum de rebus maxime ſacris, & ad ſalutem pertinentibus interrogare, vt Chryſoſt. Cyril. Theophyl. & Euthy. obſeruauerunt. *Non enim*, vt ait Cyrillus, *vbiq; res grandes oportere dicere arbitrabantur.* Vtile nobis exemplum, quod vtinam noſtro ſeruaretur tempore, & non in foro, non in compitis, non in menſis, non in cauponis, non vbique præterquam in ſcholis, vbi id maxime fieri oportebat, de ſummis religionis myſteriis diſputaretur: ſed in Eccleſiam, id eſt, ad Chriſti omnes irent domicilium, ibi eum, aut qui eius tenent locum, modeſte ſubmiſſeque interrogaturi. Aut, vt ego puto, dum domum interrogant, indicant ſe non quouis modo Chriſti diſcipulos, ſed etiam familiares, & quodammodo domeſticos eſſe velle.

Lib. 2. c. 8.

De religione vbi diſputandum.

39. *Dicit eis, venite & videte.*] Apta eſt in hunc locum interpretatio Cyrilli, itaq; eam ipſius apponam verbis. *Non docuit*, inquit, *vbi habitaret, quamuis hoc ipſum ab eo peteretur: ſed illico eo ire ipſos hortatur. Primum vt doceret, nullam eſſe in quærẽdis bonis moram laudandam, cum vtilitatis retardatio ſemper afferat detrimentum. Deinde vt oſtenderet non ſufficere, ſi quis, vbi Chriſti domus, id eſt Eccleſia fundata ſit, didicerit: ſed ſi per fidem in eam venerit, &, quæ myſtice in ea peraguntur, feruente animo viderit.* Hoc ſi Lutherani, & Caluiniſtæ facerent, hæretici non eſſent. Vtinam ad Eccleſiam venirent, & qđ agatur, quid doceatur, viderent, cõſiderarent, probarent, & non ea de bonis fingerent monſtra, quibus & ipſi primum decepti pereunt, & ſimplicem decipientes populum miſere perdunt. Vtinam ſaltem quærerent, vbi Chriſtus habitaret, quæ vera eſſet Eccleſia. nam Geneuæ quidem certe non habitat. Significat Chriſtus his verbis ſe domum habere, vbi habitet: quod qua ratione non pugnet cum eo, quod alibi dicit, *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos; filius autem hominis non habet, vbi caput ſuum reclinet.* Matt. 8. 20. quæri ſolet. Reſpondent Chryſoſtomus hom. 17. & Theophylactus, & Euthymius in comment. & Ammonius in Græca Catena, habuiſſe quidem hoſpitium, propriam autem domum non habuiſſe. Ad allegoriam vero magis quam ad ſenſum litteralẽ pertinet, quod Beda, & Alcuinus dicunt, ideo non dixiſſe Chriſtum, vbi habitaret, ſed illos vt venirent, ac viderent inuitaſſe, quia habitatio, id eſt gloria Chriſti videri quidem poteſt, verbis explicari non poteſt.

lib. 2. c. 9.

Hæretici quærere debent, vbi Chriſtus habitet.

Venerunt, & viderunt.] Obſecuti ſunt diuinæ vocationi. Quod autem dicit Euangeliſta apud eum manſiſſe die illo, incertum an ſignificet, quod eius diei reliquum erat, id eſt horas duas: *hora* enim *erat quaſi decima*: vt hic dicitur; an diem vnum, vt vocant naturalem, qui viginti quatuor horis conſtat. Vtriuſque interpretationis auctores inuenio: ſed meliores poſterioris: Nam niſi fallor, ita Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius intellexerunt: etſi id aperte non explicant. Quod autem quidam prioris interpretationis auctores docent, nihil tunc duos illos diſcipulos à Chriſto didiciſſe, ſed tantum domum notaſſe, vbi habitaret, vt ad eum aliâs diſcendi cauſa ventitarent, incredibile mihi videtur eſſe. Quis enim credat homines ſitibundos inuento non ſtatim bibiſſe fonte? Et vnde diſcere, niſi ex ipſo Chriſto potuerunt, illum eſſe Meſſiam? quod illo die didiciſſe ex verſu 41. manifeſtum eſt. Quin propterea ſuſpicor Euangeliſtam dixiſſe eos eo die apud Chriſtum manſiſſe, vt indicaret non fuiſſe contentos domum noſſe: ſed aliquem etiam doctrinæ Chriſti guſtum capere voluiſſe, vt Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius non obſcure ſignificant. Certe inſtructos à Chriſto doctrina fuiſſe plane affirmant, licet id Euangeliſta non dicat: prætermiſiſſe. n. eum, quod videbat facile per ſe quemque etiam ſe tacente intellecturum. Cur ergo non dixit, manſerunt apud eum nocte illa, cum per noctem potius, quam per diem manſerint? Quia aliqua etiam diei pars reliqua erat, & ſolemus potius per dies, quam per noctes tempus deſignare. Quod ſequitur, *hora autem erat quaſi decima*, nonnulli vertunt, hora enim erat quaſi decima. Καὶ enim pro ὅτι poſitũ eſſe, quod ſæpe aliâs fieri ſolet: reddique rationem, quare die illo apud Chriſtum manſiſſent, nec ad Ioannem præceptorem ſuum reuertiſſent, quia inclinata iam in occaſum dies erat, neque ſatis reſtabat temporis, vt redire poſſent. Probabilius eſſet, ſi meliorem haberet auctorem. Et bene etiam conſtat aduerſatiuæ particulæ ſententia, vt ſignificare Ioãnes voluerit notata hora, qua ad hoſpitium Chriſti per-

ſti peruenerant, quantum apud eum manſiſſent tẽporis, nempe per duas, quæ reliquæ erant, horas eius diei, & per totam inſequentem noctem: neque rationem reddat, quare eo die ad Ioannem non redierint; ſed eos potius laudet, quod cum redire poſſent duabus adhuc reliquis horis, redire tamen noluerint, ſed per reliquam eius diei partem, & noctem totam Chriſti conſuetudine, & doctrina frui. Colligunt ex hoc loco Cyrillus, Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius nullum ad diſcenda, quæ ad ſalutem pertinent, tempus aut ſerum, aut importunum eſſe. Colligunt quanta in Chriſto ad docendum caritas: quantus in diſcipulis illis ad diſcendum ardor fuerit: quando & eo tempore, quod cænæ deſtinatum erat, & ille docere voluerit, & illi doceri: exemplumque & à Chriſto doctoribus, & à diſcipulis auditoribus relictum eſſe. Diem, itemque noctem in duodecim apud veteres illos horas partitum fuiſſe, quæ creſcente creſcerent, decreſcente decreſcerent die, itaque horam decimam fuiſſe, quæ Italis eſt vigeſima ſecunda: ideo non dicimus, quia neminem credimus ignorare.

40. *Erat autem Andreas frater Simonis* Petri.] Conſtat ex hoc loco Andream priuſquam diſcipulus eſſet Chriſti diſcipulum, ac ſectatorem fuiſſe Ioannis. Petrum eius fratrem non conſtat, ſed probabili colligitur coniectura; veriſimile enim eſt fratres eandem ſemper doctrinam, eundem præceptorem ſecutos fuiſſe, ſicut eundem, poſteaquam cognouerunt, Chriſtum ſecuti ſunt. Duæ hîc inter ſe nexæ quæſtiones, cur Andream Euangeliſta nominauerit, & cur alterum non nominauerit. Prima facile ſoluitur, neceſſarium fuiſſe Andream nominari, quia narrandum erat quomodo Simonem fratrem ſuum ad Chriſtum adduxiſſet, vt Theophylactus, & Cyrillus in Catena Græca citatus ait. Cur alterius nomen non expreſſerit, contrariis rationibus factum creditur, ſiue quia neceſſe non erat, cum nihil de eo poſt fuiſſet agendum, vt idem Theophylactus, & Cyrillus reſpondent: ſiue, vt Epiphan. hæreſ. 51. & Cyrillus in eadem Catena, & Euthymius, & Theophyl. tanquam multorum, & probabilem opinionem referunt, quia alter ipſe Ioannes erat, qui ſcribebat, qui ſolet, vt alibi ſæpe diximus, modeſtiæ cauſa ſupprimere nomen ſuũ. Vide quæ in titulo huius Euangelii adnotauimus: ſiue ꝙ aliquis alius erat minime inſignis, cuius nomen notũ vulgo non eſſet, vt iidem auctores dicunt. Nam hac eadem de cauſa, vt Cyrillus eodem loco monuit, ſeptuaginta diſcipulorũ nomina edita non fuiſſe Luc. 10.1. Putat etiam Epiphanius eſſe probabile alterum illum diſcipulum Iacobum Zebedæi filium, & Ioannis fratrem fuiſſe, quod eiuſdem patrię, eiuſdem artis, eiuſdem eſſet contubernii. In re incerta malo credere ignotum aliquem fuiſſe, qui Chriſti poſtea non fuerit Apoſtolus, ideoque non fuiſſe nominatum. Nam ſi Apoſtolus fuiſſet, profecto eum Ioannes nominaſſet, vt declararet, quod fuiſſet initium vocationis eius. Nam ea etiam opinor de cauſa Andream nominauit. Colligit ex hoc loco Beda Andream minorem Petro natu fuiſſe, quod non Petrus illius, ſed ille Petri dicatur frater. Tenuis coniectura.

Cur alterius diſcipuli nomen expreſſũ non ſit.

41. *Inuenit hic primum fratrem ſuum Simonem*] Plerique Græci codices legunt, εὑρίσκει οὗτος πρῶτος inuenit hic primus fratrem ſuum Simonem, vt Chryſoſt. Epiphan. hæreſ. 51. & Euthym. etiam legunt, vt ſit ſenſus illum inueniſſe fratrem ſuum, illique nuntiaſſe ſe Chriſtum vidiſſe, antequam alter ille diſcipulus, qui cum ipſo ad Chriſtum venerat, eum inueniret. Quaſi voluerit Euangeliſta ſignificare, Petrum non per alium, quam per Andream fratrem ſuum primum de inuento Chriſto nuntium accepiſſe. Sententia ſane non incongrua. Sed noſter interpres legit πρῶτον primum: eodemque modo Cyrillus, & Theophyl. Græci etiam auctores legunt: ſenſuſque eſt melior. Nam ſi legamus πρῶτος, primus neceſſe eſt, vt ponatur pro πρότερος prior, cum inter duos tantum illos diſcipulos comparatio fiat. Quod etſi nonnunquam fieri ſolet, tamen ſine licentia non fit. Itaque niſi conſtet alium ſenſum conſtare non poſſe, credendum non eſt factũ hoc loco: ſi autem legamus πρῶτον, primum, comparatio fit inter Petrum, & cæteros omnes homines, quemadmodum ſuperlatiui, vt Grammatici vocant, natura poſtulat: ſenſuſque eſt vberior, & maior. Declarat enim Euangeliſta diuina factum eſſe prudẽtia, vt Andreas à Chriſto reuertens plenus gaudii, plenus deſiderii theſaurum illum, quem in agro abſconditum inuenerat, cum aliis communicandi, primum omnium inuenerit fratrem ſuum, quo neminem cariorem habebat, neminem quocum magis cuperet, quæ inuenerat, ac viderat communicare. Notant hoc loco præclarum omnes auctores exemplum, Chryſoſtomus, Cyrillus, Beda, Theophylactus, non defodiſſe in terram Andream talentum, quod acceperat, ſed ad lucrum ſtatim expoſuiſſe, & quamuis piſcator eſſet, ſtatim vt Chriſtum inuenit cœpiſſe prædicare. Idẽ nobis faciendum eſſe.

Talentum non defodit Andreas.

Inuenimus Meſſiam.] Meſſiam Hebræis, & Chriſtũ Græcis idem eſſe nemo neſcit, & nos alibi docuimꝰ. Adnotarunt autem Chryſoſtomus & Theophylactus non dixiſſe Euangeliſtam ſimpliciter εὑρήκαμεν μεσσίαν inuenimus Meſſiam: ſed εὑρήκαμεν τὸν μεσσίαν, inuenimus Meſſiam illum, ſcilicet quem vnum quærebamus, quem optabamus, quem venturum ſperabamus, vt Euthymius ait. At vnde tam cito didicerat Andreas Chriſtum eſſe Meſſiam? Reſpondent Chryſoſtomus, & Theophylactus id à Chriſto ipſo eo die, quo apud eum mãſerat, didiciſſe, etſi id Euangeliſta nõ dixit. Vnde magis apparet falſum eſſe, quod quidam dicunt, duos illos diſcipulos nihil tũc à Chriſto didiciſſe, ſed domum, vbi habitaret, tãtummodo notaſſe.

42. *Et adduxit eum ad Ieſum.*] Cupientem opinor videre eum. Vtrumque veriſimile, & Andream inuitaſſe Petrum fratrem ſuum, vt ad Chriſtum veniret, & Petrum ſeſe ſponte obtuliſſe, rogaſſeque viciſſim fratrem, vt ſe ad illum duceret. Notatur à Chryſoſtomo, & Theophylacto prompta obedientia, & fides Petri, qui antequam Chriſtum videret, ad primam eius nuncium in illum credidit. Excuſatur autem credendi facilitas, quod ad primum verbum crediderit. Enimuero veriſimile eſſe Andream tunc multa alia, quæ à Chriſto didiciſſet, myſteria illi expoſuiſſe, quibus adductus crediderit. Sed excuſatione meo iudicio opus non eſt. Quid enim mirum fratrem fratri affirmanti ſe inueniſſe Meſſiam facile crediidiſſe? Maioris hoc eſt laudis, quam quod illi Theophylactus laudis loco tribuit, eum non ſtatim fratris verbis crediidiſſe, ſed videre, experirique voluiſſe, num quæ diceret, vera eſſent, ideoque ad Chriſtum veniſſe. Magis equidem adducor, vt credam, non ideo ad Chriſtum adductum à fratre, vt experiretur verum eſſe, quod illi narrauerat, ſed partim vt eius ſatisfaceret deſiderio cupientis videre, quem tamdiu expectatum, tanto quæſitum ſtudio, inuentum audiebat; partim vt & apud Chriſtum, & apud fratrem Andreas gratiam iniret. Apud illum, quod nouum ad eum diſcipulum adduceret; apud hunc, quod eum in Chriſti notitiam, & familiaritatem inſinuaret.

Intuitus autem eum Ieſus.] Id eſt antequam cum illo colloqueretur, antequam ad ſe Petrus accederet, ſolo intuitu cognouit, & cuius eſſet filius, & qui vocaretur, & quod eſt maius, qualis, quantuſque futurus eſſet: vt ex hac anticipata prædictione ſuam illi indicaret diuinitatem, & ad credenda maiora myſteria excitaret, vt Chryſoſtomus, Cyrillus, Auguſtinus, Theophylactus, Beda, Euthymius, obſeruauerunt. Atque hanc vim habet verbum illud, *intuitus eum* Nõ *magnum*, inquit Auguſtinus, *quia Dominus dixit, cuius filius eſſet iſte. Quid magnum Domino? Omnia nomina ſanctorum ſuorum ſciebat, quos ante conſtitutionem mundi prædeſtinauerat: & miraris, quia dixit vni homini, tu es filius illius, & tu vocaberis illud?* De mutatione nominis Petri, & quid nomẽ Cephæ ſignificet, & an ſtatim, vt hoc illi Chriſtus dixit, Cephas vocari cœperit, apud Matthæum diſputauimus.

Tract. 7.

Matt. 16. ver. 18.

43. *In craſtinum voluit exire in Galilæam.*] Die inſequenti, qui tertius poſt illum erat, quo Iudæorum ad eum legati venerant: & illo ipſo die, quo nuptiæ in Cana Galilææ factæ ſunt. Nam ille nuptiarum dies cap. 2. 1. tertius etiam poſt legationem illam fuiſſe dicitur. Ex quo conſtat eodem die Chriſtum & à Iudæa in Galilæam migraſſe, & Philippum Apoſtolum vocaſſe, & ad nuptias inuitatum miraculum illud feciſſe primum mutatæ in vinum aquæ. Erat enim Iudæa, vbi tunc erat, confinis Galilææ: & Ænon locus iſte celebris, vbi Ioannes baptizabat, iuxta Iordanem, qua in Galilæam influebat, & Cana vbi celebratæ nuptiæ ſunt in ipſo ingreſſu Galilææ. Ergo pridie quam Andreas ad Chriſtum venit, ſiue eadem nocte ad Ioannem redierit, ſiue prima luce, Petrum mane ad Chriſtum adduxit: eodemque die Chriſtus in Galilæam ingreſſus eſt. Ita dies ille, quo in Galilæam abiit, poſtridie fuit eius, quo ad eum Andreas venerat: quemadmodum non ſolum Epiphan. hæreſ. 51. Euthymius hoc loco, ſed omnes omnino auctores putant, dum nemo contradicit, & verba præ ſe ferunt. Dicit Euangeliſta iſſe Chriſtum in Galilæam, id eſt rediiſſe: nam inde prius, vt à Ioanne baptizaretur, in Iudæam venerat Matth. 3. 13. & Marc. 1. 9. vt Beda, & Alcuinus apud D. Thom. notant: dixit, inquam, hoc Euangeliſta, vt ad Philippi vocationem, & ad hiſtoriam Nathanaelis tranſitionem faceret, quæ vtraque contigerat in Galilæa. Tum etiam ad miraculum, quod paulo poſt cap. 2. 1. in Cana Galilææ factum narrat. Quod autem dicit *Voluit*, hanc mihi videtur vim habere, vt ſignificet Euangeliſta Chriſtum certo conſilio, ſcienteṁque, quid futurum eſſet, in Galilæam contendiſſe, vt ibi ſe vbi educatus & notus erat, inciperet oſtendere: ibi diſcipulos ad ſe colligere, ibi docere, ibi primum edere miracula: voluiſſe in Galilæam ire, vt ibi Philippum inueniret, ne caſu ab eo inuentus putaretur, vt bene Rupertus admonuit. Aut voluiſſe, cum iam ſolus non eſſet, ſed duos, eoſque Galilæos Petrum & Andream diſcipulos haberet, quibus ibi, quemadmodũ euentus docuit, ad alliciendos alios teſtibus ac miniſtris vteretur. Conſtituerat enim diſcipulos ſuos ex Galilæa omnes, aut pleroſque certe vocare, quo ſimpliciores minuſque ſuſpecti eſſent. Et recte Chryſoſtomus obſeruauit neminem Chriſtum ad diſcipulum vocare voluiſſe, antequam aliqui ſponte ſua non vocati ipſum ſequerentur: ne ſi ipſe primos vocaſſet, minus eſſent firmi, reſque tota ſuſpecta videretur.

Diſcipuli Chriſti fere omnes Galilæi.

Et inuenit Philippum] Singularis eſt Euthymii ſententia, non eodem die quo Chriſtus in Galilæã rediit, Philippum ab eo inuentum, atque vocatum eſſe: ſed Ioannem coniunxiſſe, quæ diuerſis temporibus acciderint. Verba quidem Euangeliſtæ plane oſtendunt eodem die & ingreſſum in Galilæam Chriſtum, & Philippum vocatum fuiſſe, atque ita Epiphan. & opinor alii omnes auctores ſentiunt. Inueniſſe autem Philippum dicitur, quaſi ipſum quæſiuiſſet, vt Theophylactus, Rupertus, & D. Thomas obſeruarunt. Quærebat autem eum non corpore, ſed animo, quo eum aptum ad officium Apoſtolatus eſſe ſciebat. Itaque inueniſſe Philippum dicitur, quia incidit in eum, quem animo quærebat. Sicut Deus de Dauide dicit, *Inueni Dauid ſeruum meum, oleo ſancto meo vnxi eum* Pſa. 88. 21.

Et dicit ei Ieſus ſequere me.] Nouerat Chriſtus, quem vocabat, ſicut & Nathanaeli dixit *priuſquam te Philippus vocaret, cum eſſes ſub ficu, vidi te.* Non dicit Euangeliſta Philippum voci Chriſti obſecutum eſſe, ſed ex euentu intelligendum reliquit. Non ſolum enim ſecutus eſt, ſed etiam Nathanaelem ad Chriſtum adduxit. Itaque ex hoc ipſo naſcitur quæſtio, quam Chryſoſtomus & Theophylactus attingunt, quomodo tam facile Philippus Chriſtum, quem nunquam viderat, nunquam audierat, ad primam vocem ſecutus fuerit. Ad quam duob. modis illi reſpondent. Primum quidem credibile eſſe multa prius aut à Ioanne, aut à Petro, & Andrea popularib. ſuis audiuiſſe de Chriſto ꝓpenſoq; iam in illum animo fuiſſe: itaque paulo momento impelli potuiſſe. Quod & Euthymius confirmat. Aut, quod ego iudico probabilius, Chriſtum vna cum voce diuinam quandam in eius animum virtutem infudiſſe, qua incẽſus continuo fuerit, vt Chriſtum ſequeretur, quemadmodum diſcipuli illi dixerunt, *Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via?* Luc. 24. 32.

Ver. 48.

44. *Erat autem Philippus à Bethſaida ciuitate Andreæ, & Petri.*] Sunt qui exiſtiment propterea Euangeliſtã Philippi ciuitatem nominaſſe, vt tacite cauſam redderet, quam ob rem tam facile Chriſtum ſecutus ſit. Quia multa nimirum à Petro, & Andrea ciuibus ſuis de Chriſto didicerat, vt Theophylactus ait. Aut quod facilius fuerit eum ſequi, quem non ipſe primus, ſed alii, & quidem populares, & amici ipſius ſequerentur, quaſi in illis de Chriſto periculum fecerit. Humanum hoc eſt, & malim credere tantum Apoſtolum ſolo diuino incitatum ſpiritu, nullo humano reſpectu ſecutum Chriſtum. Aliam Rupertus rationem affert, quam & Chryſoſtomus indicat, Bethſaidam vnam ex illis fuiſſe ciuitatibus, quæ maxime barbaræ, maxime incredulæ erãt: *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro, & Sidone factæ eſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio, & in cinere pœnitentiam egiſſent.* Matth. 11. 21. Ergo ſignificare Euangeliſtam voluiſſe, quãta Petri, Andreæ, & Philippi fides fuerit, qui, cum ex ea eſſent ciuitate, vbi incredulitas maxime regnabat, primi omnium Chriſtum ſecuti fuerint. Aliam reddunt Chryſoſtomus & Euthymius; voluiſſe Chriſtum ex illa potiſſimum ciuitate primos Apoſtolos vocare, quæ maxime barbara, & ignobilis erat, vt contemptibilia mundi eligeret, vt fortia confunderet. Quod autem Beda in commentariis, & Alcuinus apud D. Thom. dicunt, multique recentiores ſecuti ſunt, myſterium eſt, Bethſaidam domum venationis declarari, voluiſſeque Euangeliſtam oſtendere nomen ciuitatis cum officio, ad quod Apoſtoli vocabantur, conuenire: vocatos enim fuiſſe, vt venatores, ac piſcatores hominum fierent. Simplex mihi, & ſatis idonea videtur cauſa, vt hiſtorico Ioannes fecerit. Pertinet enim ad diligentiam, ornamentum, & fidem hiſtoriæ vt inſignium perſonarum patria, cæteræq; circumſtantiæ deſcribantur.

Philippus ſolo diuino ſpiritu incitatus Chriſtũ ſequutus.

Bethſaida, id eſt domus venationis.

Inuenit Philippus Nathanael.] Hoc ego non affirmarim eodem prorſus die factum eſſe. Potuit enim aliquanto

aliquanto poſt fieri, quãuis Euangeliſta, quia de Philippo loqui iam cœperat, & Philippus Nathanaelem ad Chriſtum adduxerat, non filum temporis, ſed filum cognatarum rerum ſecutus fuerit. Quod & ab aliis Euangeliſtis ſæpe, & ab hoc ipſo ſupra verſ. 6. factum animaduertimus. Atque hoc ſane videtur Euthymius indicare. Probabilius tamen eſt hæc omnia eodem contigiſſe die. Nam & Andreas eodem die & Chriſtum ſecutus eſt, & Petrum inuenit, & eum ad Chriſtum adduxit. Et eſt credibile Philippum ſtatim, vt Chriſtum vidit, ab eo vocatus, quis eſſet, cognouit, recenti geſtientem gaudio. Nathanaelem amicum ſuum, vt cum eo inuentum theſaurum communicaret, quæſiuiſſe. Hanc enim vim verbum illud habere, *Inuenit*, quaſi eum quæſiuiſſet, recte Cyrillus adnotauit. Certe ita Ioannes narrat hiſtoriam, quaſi omnia eodem die facta fuerint, cum initio capitis ſecundi dicat, *Et die tertia nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ.* Quanquam nihil abſurdi eſt, ſi dicamus tertiam illam fuiſſe diem non à legatione Iudæorum, ſed ab eo die, quo Nathanael ad Chriſtum à Philippo adductus fuerat. Ita ſpatio illo duorum triumue dierum Nathanaelem inuentum à Philippo, & ad Chriſtum adductum. Sed de ea re illic diſſeremus. Vtcumque ſe res habet, illud apparet Euangeliſtam declarare voluiſſe, quo modo breui tempore alius alium traxerit ad Chriſtum, Andreas Petrum, Chriſtus ipſe Philippum, Philippus Nathanaelem: quamque exiguo initio quantum incrementum acceperit Euangelium. Simile enim *eſſe grano ſinapis quod minimum eſt omnibus ſeminibus, cum autem creuerit, maius eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.* Ignem Chriſtum veniſſe *mittere in terram*, & *ecce quantulus ignis, quam magnam ſyluam incendit?* Iuuat enim ad fidem patria: iuuat amicitia, iuuant omnes humanæ neceſſitudines. Nec enim dubium, quin propterea Philippus tam facile Nathanaelem ad Chriſtum adduxerit, quia amicus eius erat. Non eſt vera amicitia, quæ non tendit ad Chriſtum, ſuſpectique mihi Catholici ſunt, qui diuturnam cum hæreticis, & quotidianam conſuetudinem habentes, amici cum amicis, viri cum vxoribus, vxores cum viris, parentes cum liberis, liberi cum parentibus, heri cum miniſtris, miniſtri cum heris, non eos ad Chriſtum, non eos ad Eccleſiam adducunt. Quod vbicunque hodie hæreſis regnat, magno fit malo. Molles multi Catholici ſunt, & nimis familiariter cum hæreticis gerunt inimicitias.

Matth. 13. 31. 32. Luc. 22. 49. Iacobi 3. 5.

Conſuetudo cum hæreticis diuturna ſuſpecta.

Quem ſcripſit Moyſes in lege, & Prophetæ, inuenimus Ieſum filium Ioſeph à Nazareth.] Non eſt ſenſus, Moyſem, & Prophetas ſcripſiſſe nominatim venturum Ieſum, ſed venturum Meſſiam, aut Chriſtum: at ſenſus eſt, inuenimus Meſſiam, aut Prophetam illum, quẽ Moyſes, & Prophetæ venturum prædixerant, q eſt aut vocatur Ieſus. Quod Philippus Nathanaeli Moyſem, & Prophetas citauerit, ideo feciſſe graues auctores putant, quod Nathanael vir fuerit Hebræorum litteris eruditus. Sic Auguſtinus tractatu in Ioannem 7. Cyrillus, Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthym. Rupertus. Quanquam hoc quidem argumento magis probari videtur poſſe Philippum, quam Nathanaelem in ſcripturis, quarum teſtimoniis vtebatur, doctum fuiſſe. Cæterum ſolent aliquando homines imperiti litterate, quatenus quidem poſſunt, cum doctis agere, vt ſe ad eorum ingenium, & eruditionem accommodent. Itaque potuit Philippus, quamuis indoctus eſſet, quia cum homine agebat docto, ijs vti ſcripturarum teſtimoniis, quæ nemo quantumuis indoctus Iudæus ignorabat: Prophetas prædixiſſe venturum eſſe Meſſiam. Quaſi rem Nathanaeli ex locis ſcripturæ, quos ipſe ignoraret, explorandam, confirmandamque reliquerit. Quod Moyſem à cæteris Prophetis diſtinguit cõſuetudine Iudæorum facit, qui Moyſem tanquam omnium Prophetarum maximum ſeparatim nominabant. Aut librorum diuiſionem, qua per Moyſem legem, per Prophetas omnes alios libros intelligebant, Lucæ 16. 29. & Act. 26. 22. & 28. 23. Ad quos autem Moyſis, & Prophetarum locos alludat, non eſt difficile coniicere, & longum eſſet commemorare. Illuſtriores ſunt Geneſ. 49. 10. & Deuter. 18. 15. 18. Daniel. 7. 13. & 9. 24. Ierem. 23. 5. & 30. 9. & 33. 15. Iſai. 7. 14. 15. Michææ. 5. 2. Hic etiam dicit *Inuenimus*, ſicut ſupra Andreas ver. 41. Quod, vt notauit Theodorus Mopſueſtien. quærentium eſt, loquitur autem plurali numero, cum ipſe ſolus eſſet, quia non ipſe ſolus, ſed etiam Andreas, Petrus, & ille alter Ioannis diſcipulus inuenerant. Quod autem Chriſtum filium Ioſeph vocat ex vulgi loquitur opinione, qua, vt ait Lucas cap. 3. 23. filius Ioſeph eſſe putabatur, vt Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthym. interpretantur. Aut filium Ioſeph vocat, non quod ab eo genitus, ſed quod ab eo nutritus eſſet, vt Lucæ 2. 33. 48. *A Nazareth* autem eſſe dicit, aut quia nondum cognouerat eum in Bethlehem natum fuiſſe, aut quia ſi cognouerat, in Nazareth, nutritus fuerat; itaque Nazaræus, aut Nazarenus vulgo vocabatur Matth. 2. 23. & 26. 71. & Marc. 1. 24. & 10. 47. & 14. 67. & 16. 6. & Luc. 4. 34. 18. 37. & 24. 19. & Ioann. 18. 5. 19. 19. Deſcribit Philippus nomen, patriam, & genus Chriſti, vt oſtendat ſe non rem dubiã, & incertam: ſed bene cognitam, & exploratam commemorare. Cyrillus putat vulgo inter Iudæos creditum fuiſſe Meſſiam ex vrbe Nazareth oriturum eſſe, eamque opinionem ſecutum Philippum dixiſſe eum eſſe ex Nazareth, quo magis perſuaderet verum eſſe Meſſiam. Tantum id probabilitatis habet, quanta Cyrilli auctoritas eſt.

Cur Moyſes ſeorſum à Prophetis nominetur.

Cur filium Ioſeph vocet Chriſtum.

46. *A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?*] Lectio hic eſt primo loco conſtituenda. Monet Origenes in Græca citatus Catena, D. Auguſtin. & Rupertus duobus modis hæc verba legi poſſe aut per affirmationem, aut per interrogationem. Atque vtramque illi lectionem probant, Beda vero etſi alterius etiam lectionis meminit, tamen priorem ſequitur, quaſi Nathanael non admiretur, ſed potius probabile eſſe dicat, quod Philippus dixerat, Chriſtum eſſe Nazarenum, fieri poſſe inquiens: nam & à Nazareth aliquid boni eſſe poſſe: alter vero ſubiiciat id ipſum confirmans, *Veni, & vide.* Sit tantis auctoribus probabilis hæc lectio, non dubito tamen, quin altera ſit melior. Nam & ſubiecta Philippi reſponſio magis conuenit, quaſi admirantem, dubitantemque ad experiendum inuitet: & nullus vnquam, quod ſciam Græcus auctor aliter legit. Quid autem Nathanaeli dubitandi cauſę fuerit, num à Nazareth aliquid poſſet eſſe boni, dubitari poteſt, & nullum tamen auctorem grauem dubitare video. Omnes exceptis iis, qui per affirmationem legunt, putant propterea dubitaſſe, quomodo aliquid boni, id eſt, Chriſtus à Nazareth eſſe poſſet, quia ex ſacris literis ſciebat ex Bethlehem futurum eſſe. Michææ. 5. 2. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſrael.* Quemadmodum ſacerdotes illi, & Scribæ ab Herode congregati incunctati reſponderunt Matth. 2. 6. ſic Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, & Theodorus Mopſueſtienſis in Græcorum Catena. Etſi mihi quidem remotis auctoritatibus verba conſideranti potius videtur Nathanael propter ignobilitatem loci,

Duplex lectio huius loci.

Quæ cauſa fuerit dubitandi de Nazareth.

loci, quam propter ſcripturarum teſtimonium addubitaſſe, num à Nazareth aliquid boni eſſe poſſet. Hoc enim verba præ ſe ferũt. *A Nazareth*, id eſt, à loco tam ignobili, tam barbaro *poteſt aliquid boni eſſe?* Si enim illa fuiſſet cauſa dubitandi, quod Chriſtum ex ſcriptura in Bethlehem naſciturum ſciret, non dixiſſet tam generaliter, *A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?* ſed magis proprie, A Nazareth poteſt Chriſtus eſſe? aut hoc ſaltem modo; A Nazareth poteſt tãtum bonum eſſe? Quemadmodum illi dixerunt: *Nunquid à Galilæa venit Chriſtus? nonne ſcriptura dicit, quia ex ſemine Dauid, & ex Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid?* c. 7. 41. 42. & ruſus, v. 52. *Scrutare ſcripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta nõ ſurgit.* Quærunt Chryſoſtomus & Theophylact. quomodo Nathanael tantopere à Chriſto laudatus fuerit, cum de eo dubitauerit, neq; affirmanti Philippo crediderit. Reſpondent, dubitationem illam non ex incredulitate, ſed ex ſcripturarum ſtudio, & cognitione natam fuiſſe. Facilius eſt nõ peccaſſe propter ignobilitatem loci dubitando, quis enim non dubitaſſet? quis Philippo homini imperito nondum pro Apoſtolo cognito credidiſſet?

Veni, & vide.] Inuitat Philippus Nathanaelem, vt ad Chriſtum veniat, & vtrum vera ſint, quæ illi narrauerit, experiatur, arripiens ex eius dubitatione occaſionem. Quemadmodum Andreas Simonem fratrem ſuum ad Chriſtum adduxerat. Imitandum exẽplum; qualibet ex re occaſio captanda, vt ad Chriſtũ, vt ad Eccleſiam, ad ſacramenta, ad meliorem vitam homines traducamus. Sic creuit, ſic floruit Euangelium.

47. *Vidit Ieſus Nathanael venientem ad ſe, & dicit de eo, Ecce vere Iſraelita, in quo dolus non eſt.*] Ex reſponſo Nathanaelis apparet, Chriſtum hæc verba dixiſſe, cum Nathanael tam prope acceſſiſſet, vt audire poſſet, etenim audiuit, reſponditq;, *vnde me noſti?* Ratio etiam, ob quam hoc Chriſtus de illo dicebat, hoc poſtulabat. Volebat enim, vt Cyrillus obſeruat, occulta quęque in animo gerebat, indicando ſuam illi diuinitatem declarare. Itaque oportebat, vt antequam omnino accederet, aut ſecum loqui inciperet, hoc illi diceret, ne id ex eius oratione, vnde facile homines cognoſcuntur, collegiſſe videretur: Ita tamen vt Nathanael, cui ſe corda hominum noſſe volebat oſtendere, poſſet audire. Cæterum Chriſtus cum verum Iſraelitam vocat, indicat, aliquos Iſraelitas eſſe falſos. Euthymio vero non aſſentior, qui propterea verum Iſraelitam vocatum putat, quod quæ in ſcripturis de Chriſto legerat, bene intelligebat; alios fuiſſe falſos, quod odio cæci non intelligerent. Non enim à doctrina, ſed ſimplicitate potius, quæ raro cum doctrina coniuncta eſt, laudari arbitror. Vocat ergo verũ Iſraelitã, verum imitatorem Iacob, qui Iſrael cognomento dictus eſt. Hominem antiqua probitate, ſimplicitateq; qualis fuerat Iacob: quaſi qui eiuſmodi nõ eſſent moribus, vere filij non eſſent Iſrael. *Non enim omnes qui ex Iſrael, ij ſunt Iſraelitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij*, Rom. 9. 6. & *Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite*, Ioannis 8. 39. Timuit hoc loco Pelagianos Auguſtinus, ne hinc argumentum ſumerent, vt probarent hominem aliquem omnis expertem peccati, & vt appellare ſolebant, ἀναμάρτητον reperiri. Itaque multis diſputat verbis dolo quidem, id eſt, fraude caruiſſe, peccato vero non caruiſſe. *Quid eſt*, inquit, *in quo dolus non eſt? forte non habebat peccatum? forte non erat æger? forte illi medicus non erat neceſſarius? Abſit.* Poterant obiicere Pelagiani ea phraſi ſcripturam hominem omni peccato liberum deſcribere ſolere, quod dolus, id eſt, mendacium minimum inter homines peccatum habeatur, itaque qui dolo caret, omni peccato carere putãdum ſit. *Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum, nec eſt in ſpiritu eius dolus*, Pſal. 31. 2. Vir etiam iuſtus & innocens definitur is, *qui non egit dolum in lingua ſua*, Pſal. 14. 3. & Petrus, vt doceat nullum in Chriſto fuiſſe peccatum, dicit non fuiſſe *in ore eius dolum*, 1. epiſt. c. 2. 22. Et exigua profecto fuiſſet laus, ſi hoc tantum in Nathanaele Chriſtus laudaſſet, quod homo fraudulentus non eſſet. Laudat ergo vniuerſe morum ſimplicitatem, atque candorem; non quod nullum omnino peccatum haberet, quod qui dicit, mentitur, & veritas in eo non eſt; ſed quod magnis illis peccatis, quæ mortalia vocamus, obſtrictus non eſſet. Ita & Nathanael nec tam parum laudatur, vt vno tantum; nec tam valde, vt omni omnino peccati genere, vt Pelagiani volebant, caruiſſe ſignificetur. Magis etiã hoc mihi placet, quam quod Ammonius ait, propterea dixiſſe Chriſtum in eo dolum non eſſe, quod ſimpliciter, ac ſine vlla ſimulatione ad ipſum veniſſet, non ſimulatè, non fraudulenter, vt alij Iudæi venire ad eum conſueuerant. Nimis enim hac interpretatione ſententia reſtringitur. Quęrit idem Auguſtinus qua ratione factum ſit, vt cum tam illuſtri à Chriſto teſtimonio Nathanael fuerit ornatus, tamen in Apoſtolorum numerum allectus non fuerit. Exiſtimant recẽtiores quidã auctores, Nathanaelem etiam Apoſtolum factum, eundemq; eſſe illum, qui Bartholomæus dictus eſt, his ducti rationibus, q Nathanaelis hîc legamus vocationem, Bartholomæi ſub eo quidem nomine non legamus, nec veroſimile ſit fuiſſe prætermiſſam. Quod cum Apoſtoli numerantur, ſicut Petrus & Andreas, Iacobus & Ioannes, qui ſimul vocati ſunt, ita Philippus, & Bartholomæus quaſi ſimul etiam vocati copulentur. Matth. 10. 3. Mar. 3. 18. Luc. 6. 14. Non fuit autem ſimul cum Philippo vocatus, ſi non idem eſt, qui Nathanael. Quod alij Euangeliſtæ, qui Bartholomæi meminerũt, Nathanaelis nullam mentionem fecerint: contra vero Ioannes, qui de Nathanaele mentionẽ facit, Bartholomęi nuſquã meminerit. Cuius rei non videtur alia cauſa eſſe potuiſſe, quam quod idem erat. Nam aut alios Euangeliſtas nunquam de Nathanaele, aut Ioannem nunquam de Bartholomæo locutos fuiſſe credibile non eſſe. Quod aliquando Nathanael à Ioanne inter Apoſtolos connumerari videatur, vt infra c. 21. 2. Probabilis opinio, nec eam ſequi dubitarem, ſi grauem aliquem haberem auctorem. Nam Rupertus qui eius à quibuſdam citatur auctor, nec tantus eſt, vt Auguſtino, omnibusq; antiquis auctoribus contra ſentientibus, ſit opponẽdus: neq; is ipſe Rupertus id affirmat, quin probabilius putat Apoſtolum non fuiſſe. Reſpondet igitur Auguſtinus propterea non factum Apoſtolum, quia doctus erat, & conſtitutum erat Chriſto infirma mundi eligere, vt fortia confunderet.

Tract. 7. Auguſtini in Pelagianos expoſitio.

Nathanaelem non factum Apoſtolum probabilius eſt

1. Cor. 1. 26. 27.

48. *Dixit ei Nathanael, vnde me noſti?*] Videbat ſe Nathanael, antequam cum Chriſto ſermonem vllũ conferret, cognitum eſſe. Poterat vel ex ſe ipſo, vt res erat, vel ex Philippo, aut alio eius familiari eam de illo cõceptam opinionem habere. Vult igitur intelligere, vnde id Chriſtus nouerit. Nam ſi ex aliis quidem, nihil magnum, nihil mirum: ſi ex ſe ipſo, certũ eſſe ſignum diuinitatis. In hanc ſententiam Cyrillus diſſerit.

Reſpondit Ieſus, & dixit ei, priuſquam te Philippus vocaret, cum eſſes ſub ficu, noui te.] Vidit Chriſtus, quo tenderet interrogatio Nathanaelis, vt nimirum ſciret, ecquis quid Chriſtus de ſe dixiſſet, maximeq; Philippus, qui ſe vocauerat. Eſt credibile, Philippũ vt Chryſoſtomus putat, priuſquàm Nathanaelem, quem ducebat, ad Chriſtum acceſſiſſe. Itaque ſuſpicari Nathanael poterat aliquid illi de ſe à Philippo dictũ fuiſſe: